

ШЫҢ

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИК ПАРТИЯСЫНЫҢ ТЫВА ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЯ КОМИТЕТТЕРИНИҢ, АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЯ СОВЕТТЕРИНИҢ ОРГАНЫ

1958
ИЮЛЬ
15
ВТОРНИК
№ 139 (4109)

Өртөз 20 коп.

Плетериня сүткүр продуктулуун бедиткени дээш СЭКП обкомунун, облкүүскомнун болгаш ВЛКСМ обкомунун шилчири Кызыл туктарын тыпсыр дугайында (1 арын).
Тыва автономнуг областа хөй уруглардыг иелерни «Мениң алдары» орденнер болгаш «Мениң медалы» медальдар-биле шагнаар дугайында РСФСР-ниң Дээди Советинин Президиумунун Чарымы (1 арын).

Эш Антония Новотныйның СССР-ге чоруп турганының дугайында Дыңнадыг (1 арын).
Инь Пленумунун шийтирелерин боттандырып дээш (2 арын).
Күш-ажылчы совет кижилер (2 арын).
Малдыг чабылаашкыны, оң чөм суурунун белеткелни организацыйа чорудар (2 арын).
А. Тарасов. — Тываның байлаан Те-

рөөн чуртка бараан болдурар (2 арын).
Төрөөн чуртка мал ажылының продуктуларын хөйү берөө! (3 арын).
«Орустарын чедиң шыдаас бис, олар негелде улам-на бурунгар бар чыдарлар-дыр» (4 арын).
Польшада сүт хөбөлөөни тууду (4 арын).
Гимнастика талазы-биле делегей чемпионнады (4 арын).

Мал чөмнерин белеткээринин темпизин бедидер

Малдыг баш санын өстүрүп, оң продуктулуун бедитишээр, чонну кижи бүртүгүнө онааштыр эвт, сүт болгаш саржаг бүдүрер талазы-биле Американың Каттышкан Штаттары чокку чыдарда четкеш эртер сорулган амандарга боттандырадыз дамыктын чуртунда шийтиниле малынга четир санын, аки шынардыг мал чөмнерин белеткээр болгоо, совхоз бүртүгүнүң удуртучуларының сонгарладып болбас сорулгазы болур.

Сиген кезилдезинге чамдык районнардыг колхозтары бо чылын өздөң организацыйа болгаш бүрүн белеткелди кирген. Ындыг колхозтарга Гадның Сталин аттыг, «Чөөн-Хемчиктин» «Искра», «Каз-Хемчик» «Коммунизмче орук» колхозтар хамаарып. Бо чылын июль 10-га чедир Тес-Хем районунуң колхозтары сиген кезер планын—7,8 хуу, Эриин районунуң колхозтары—6,5 хуу күүсеткен. Чамдык колхозтар сиген кезилдезинче кирген-даа болза, колхозтарын хөй кезин оо ажылче чаа кирип, чамдык чөпсөң-көрсөңдер септелгенин амга чедир дооспаан.

Мал чөмнерин белеткээр талазы-биле чамдык районнар, МТС-тер, совхозтар болгаш колхозтар эртен чылдың алдагдаларындан чогуур түнөөлдү бо чылын бээ-ла үндүрбейн турар. 1957—1958 чыдардың кызылында мал чөмнерин чедир белеткен албааны-биле колхозтарда мыйыстыг боа малдык 4,7, хойнуң—5,9, эштүнүң—5,2 хууу, иштисиле-биле бугу малдык 6,4 хууу өдүп хораян, ылагыла Эриин, Тес-Хем, Улуг-Хем, Танды районнардыг колхозтары дыва хөй баш малды каражага таварыштырганы факт болур. Районнарда, МТС-терде, совхозтарда база чамдык колхозтарда мал чөмнерин белеткээрин бо чылын бээ-ла оозумалдып турар.

Бо чылын колхозтар болгаш совхозтар 21 муң тонна сигенни, 34 муң тонна сиаосту эртен чылдыңдан хөйну белеткээр ужураг. Бо чылын болгаш чамдык чөмнер суу дыва улгадып, сиген шыдары—шыналарын хөй кезин шыва алганы болгаш сөөлү үеде чер болганга чамдык чыгыны сиген үндүгүнө таарымчалык болуп, район бүртүгүнде сигенни үндүгү эч четкип, кезер өйү четкен. Ындыг турбүзе, бо чылын чамдык районнар, колхозтар болгаш совхозтар сиген кезилдезинге багыт белеткелгенин улампаан оо ажылдыг эгелдерин орайтадып турарлар. Июль 10-га чедир колхозтар 55 муң тонна сигенни графия эгелдер белеткээр ужураг тургаш, чүгө 3700 тонна, азы бөссө чогуур нийти планын 2,3 хуу, сиаос салымшыкыны—1,3 хуу күүсеткен. Оо-ла үеин дүргүзүндү чүгө «Мезегей» совхоз 150 тонна сигенни сараатпап, 100 тонна сиаосту салган боордан анында өссө совхозтар сиген кезилдезинче, сиаос салымшыкы амдыга чедир кирбөө. Бо айнып 10-га чедир 13 районнардыг чүгө 7-ви сиген кезилдезинче чаа каргес.

Чамдык районнардыг, колхозтар-нин күүседиринин үндөшүн болур.

Күш-ажылчы курлавырлар белеткээринин перспективтиг планы

Июль 4-те болгаш 8-те СССР-ниң Министрлер Чөвүлелинин чанында курлавырлар Кол өргөселинин коллегиясының калбак хуралы болган. Анаа Кол өргөселиниң өөредилге черлеринге мержекидиг ажылчыларын белеткээринин перспективтиг планының дугайында айтырыгы чуталаашкан. СССР-ниң Министрлер Чөвүлелинин чанында күш-ажыл курлавырларының Кол өргөселинин начальниги Г. И. Зелено илетке кылган.

Күш-ажыл курлавырларының хөгжүдөшүнүн планы хоорай болгаш көдөңни профессионал-техниктиг училищелеринге чеди чыдар

«Орус литератураның төөгүзүнүн» баштайгы тому

ЛЕНИНГРАД. (СЭТА). Делегей литератураның А. М. Горький аттыг институту болгаш СССР-ниң Эртемнер академиясының Орус литератураны институту «Орус литератураның төөгүзүнүн» үш томнарын үндүрер дөөн. Октябрьниң социализмниг Уруг революциясының мурунда Орус литератураның дос азыг чүс чыдарында дүргүзүндө

нын, совхозтарын база МТС-териниң удуртучулары чашкыны чүгө июль айда чыгыны-биле сиген чаа-ла үнүп, ам-даа четкештөөн дээр чөмнерин үндүрүп турары мырнай шын эвес. Ам сиген кезилдезинче, сиаос салымшыкыныче тракторлун, эъттиң бугу машиналарын кирибтишээр, арга-ылаш болгаш хараган, чыраалар аразында, арым-бугалар кыдында бедик дүжүттү, төрөң сигеннерни биче-даа артырбайн бүрүн кезин алып төлөөдө, хол кадырдыг сиген кезилчелерин колхоз бүртүгүнө хөйну организацыйа эң чутуга.

Белеткөөн мал чөмнеринин үчөт, өтчөдүн колхоз, совхоз бүртүгүнүң үчөткитери болгаш зоотехниктериниң шыгымы чорудары уаг ужу-дүзүлдү. Эртен чылын чамдык колхозтар белеткөөн сигенниң үчөлдүн шын эвес кылдып, үрдүкчөк медээ кирип турганы кезилдезин сөөлү үеинде илерөөн. Ындыг меге медээни Сүт-Хөл, Улуг-Хем, Эриин, Тес-Хем районнардыг чамдык колхозтар кирип турганы кыдында көртүскен болгай. Бүрүннүн инспекторлары—МТС-терин кол зоотехниктери, агрономнары колхозтарда белеткелгенин сигенниң өйдөй контроль кынадызын чорутпалып турары-биле медээ эгелдер белеткөөн сигенниң саны көвөй болуп турга-даа, а херек кырында кызын малды сиген-биле азырар үеде белеткөөн сиген чок болу бээр таварылгалар эртен кызын турган. Бүрүннүн болгаш боттарын боттары мегелээр хоралыг чорукту бо чылын колхозтардык шыгымы контрольду партия организацыйалары колхоз, бригада бүртүгүнө тургузуп, белеткелгенин сигенни аяк эгелдер үлгүлөп азырын чурумчудар ужураг.

Сигенниң кезилдезин-биле сараатпаарын аразын үндүткелдирбес, чүгө дээрге, эртен сиген үр чыкпаш үргелин, баксырар, шынары кудулаар. Бар өссө сигенни бөдүп сараатпаар үеде үргүчү чашкыны чаар болза, хүрөң өнүгүп, сигенни белеткөө чогуур. Ону белеткөөрдө 40—50 хуу шытыг бар тонна сигенге 5—10 килограмм дусту чыкпаш холуур. Сигенни 50—60 сантиметр чедир сараатпай калган соонда-ла тонна сиген чижөөн бодал дусту быдырадып чыкпаш тургаш сигенни ам дырый базын сараатпаар херек. Бо арганы сиген беден кургавас чашкының үелерде ажылаары чутуга. Мал чөмнерин белеткөөнне агрономнар, зоотехниктер колхозтарга, бригадаларга боттуг дуулашканын чедирип, мал чөмнерин аки шынардыг белеткөөн башкалары-биле кады сиген болгаш сиаос планын чогуур өйдүдө күүседир дээш бугу аргаларын азылаары эржеж чутуга.

Мал чөмнерин белеткөөн турар бригадаларга, зөөлөргө партия, комсомол организацыйалары полит-массалыг болгаш организацыйа ажылдарын улам-на күштедирери, ажылдыг бүдүрүчүлүгү бедидери сиген белеткөөринин болгаш сиаос салымшыкы планын чедиришкен.

Чамдык районнардыг күүседиринин үндөшүн болур.

хөгжүдөшүнүн нийти тодаргайлашканын коллективтиг күш азыг бээр.
СССР-ниң Эртемнер академиясының ном үндүрер черинин Ленинград салыры «Төгүзүнүн» бирги тому үндүрүгөн. Бүрүнүгү орустуң болгаш XVIII чүс чылдың литератураның айтырыгларын мыда чырыткан.

СЭКП ОБКОМУНДА, ОБЛКҮҮСКОМДА БОЛГАШ ВЛКСМ ОБКОМУНДА

Инектерин сүткүр продуктулуун бедиткени дээш СЭКП обкомунун, облкүүскомнун болгаш ВЛКСМ обкомунун шилчири туктарын тыпсыр дугайында

Инектерин сүткүр продуктулуун бедидери дээр районнар, колхозтар болгаш сүт-баран фермаларының аразында социализм чарыштын июль 1-ге чедир чоруп келгенин чугаалашкыш, СЭКП обкомунун бюрозун, область Советинин күүскому болгаш ВЛКСМ обкомунун бюрозун сүт саалдазының болгаш күрүнеге сүт дужаарының талазы-биле Барыын-Хемчик, Бин-Хем, Өзүр районнардыг колхозтары, оо ышкаш Чөөн-Хемчик районун «Большевик», Ленин аттыг, Барыын-Хемчиктин «Октябрь 30 чылы», Өвүрүн «Коммунизмче орук» колхозтары аки тылдерин чедиң алганы демделгээр.

Сүт бүдүреринин талазы-биле колхозтар фермаларының иштинде Бин-Хем районун «Кызыл тараачын» колхозунуң Туран сүт-баран фермазы, Танды районун «Революциянын чалбыжы» колхозунуң Марачевка сүт-баран фермазы, Каз-Хем Ленин аттыг колхозунуң Топ сүт-баран фермазы, Бин-Хем районун Ленин аттыг колхозунуң Тарла сүт-баран фермазы мурнукузу хөвөр бирги чери эвээр турар.

Азырла инек бүрүзүлдө 1426 килограмм сүт саап алган Маады Пичиин-уруг, 1298 килограммын алган Дюбия (Бин-Хем районун «Кызыл тараачын» колхоз), 1480 килограммын алган В. Чашина (Танды районун «Элегес» совхоз), 1145 килограммын алган Н. Сивиня (Улуг-Хем районун «УТКА 25 чылы» совхоз) болгаш өскер-даа саанчыларын иштинде сүт саалдазының талазы-биле дээр көргүзүлгенин чедиң алганыр. Оон-биле чергелештир СЭКП-нин азын хөй райкомнары, райкүүскомнар болгаш ВЛКСМ райкомнары сүт бүдүрерин көүдөлдү болгаш ону күрүнеге дужаарының талазы-биле ажылды амга чедир багай удуртуп турарын СЭКП обкомунун бюрозун, область Советинин күүскому болгаш ВЛКСМ обкомунун бюрозун демделгээр. Эртен чыла-биле деннээрге Сүт-Хөл, Эриин, Каз-Хем, Танды, Улуг-Хем, Чаа-Хөл районнар сүтүгү нийти саалдазын кудулашканыр.

СЭКП обкомунун бюрозунуң, область Советинин күүскому болгаш ВЛКСМ обкомунун бюрозунуң доктаатканы болза:

1. Инектерин сүткүр продуктулуун бедиткени болгаш күрүнеге сүт дужаалдазынын күүселдизин дээш (бо чылдын июль 1-де байдал Эгүгаар) СЭКП обкомунун, облкүүскомнун болгаш ВЛКСМ обкомунун шилчири Кызыл туктарын дараазында ажыл-агыйларга хөвөр артырар:

- а) районнар талазы-биле — эртен чылдын чогуур үези-биле деннээрге сүт бүдүрерин 29,1 хуу, бир азырла инекке онааштыр сүт саалдазын 43,3 хуу көүдөткөн болгаш күрүнеге сүт дужаарынын чырык чыла планын колхозтар талазы-биле 120,3 хуу күүсеткен. Барыын-Хемчик району (СЭКП районунун секретары эш Пахомов, райкүүском даргазы эш Тамдын-оол, ВЛКСМ райкомунун секретары эш Биче-оол);

б) колхозтар талазы-биле — сүт бүдүреринин чыла планын 65,5 хуу күүсеткен, бир азырла инекке сүт саалдазын эртен чылдын чогуур үези-биле деннээрге 82, 2 хуу күүсеткен Чөөн-Хемчик районун Ленин аттыг колхозунга (колхоз даргазы эш Дудераа, парторганизация секретары эш Хаян-оол);

в) фермалар талазы-биле — бо чылдын июль 1-ге чедир бир азырла инекке онааштыр 1209 килограмм сүт саап алган, фермаларын иштинде бирги чери эвээр Бин-Хем районун «Кызыл тараачын» колхозунуң Туран сүт-баран фермазын (ферма эргелекчизи эш Доронин).

2. Инектерин дүн-хүн иштине калдарынын, ногаан немесе чөмгеринге бээринин, дорт каттап сүттарарын, дус бээринин мурунакы методун ажылашканын, чыгы оларын таарымчалыг үезинде — июль-де, август болгаш сентябрда эң хөй сүт саалдазын чедиң алып дээш хөмчөк азырын көдөр ажыл-агыйында область эргелекчизи, СЭКП райкомнарына, райкүүскомнарга, ВЛКСМ райкомнарына, МТС-тер, совхозтар директорларына, колхозтар башкаар черлерине, колхозтарын болгаш совхозтарын партия организацыйаларына хүлээткен. Сүтүн киридезинин болгаш чыргалдынын ылаптыг үчөлдүн тургузар, колхоз болгаш совхоз бүрүзү күрүнеге сүт дужаарын хуусаа бети күүселерин хандыра.

3. Инектерин сүткүр продуктулуун бедиткени болгаш күрүнеге сүт дужаалдазынын күүселдизин дээш (бо чылдын июль 1-де байдал Эгүгаар) СЭКП обкомунун, облкүүскомнун болгаш ВЛКСМ обкомунун шилчири Кызыл туктарын дараазында ажыл-агыйларга хөвөр артырар:

- а) районнар талазы-биле — эртен чылдын чогуур үези-биле деннээрге сүт бүдүрерин 29,1 хуу, бир азырла инекке онааштыр сүт саалдазын 43,3 хуу көүдөткөн болгаш күрүнеге сүт дужаарынын чырык чыла планын колхозтар талазы-биле 120,3 хуу күүсеткен. Барыын-Хемчик району (СЭКП районунун секретары эш Пахомов, райкүүском даргазы эш Тамдын-оол, ВЛКСМ райкомунун секретары эш Биче-оол);

б) колхозтар талазы-биле — сүт бүдүреринин чыла планын 65,5 хуу күүсеткен, бир азырла инекке сүт саалдазын эртен чылдын чогуур үези-биле деннээрге 82, 2 хуу күүсеткен Чөөн-Хемчик районун Ленин аттыг колхозунга (колхоз даргазы эш Дудераа, парторганизация секретары эш Хаян-оол);

в) фермалар талазы-биле — бо чылдын июль 1-ге чедир бир азырла инекке онааштыр 1209 килограмм сүт саап алган, фермаларын иштинде бирги чери эвээр Бин-Хем районун «Кызыл тараачын» колхозунуң Туран сүт-баран фермазын (ферма эргелекчизи эш Доронин).

2. Инектерин дүн-хүн иштине калдарынын, ногаан немесе чөмгеринге бээринин, дорт каттап сүттарарын, дус бээринин мурунакы методун ажылашканын, чыгы оларын таарымчалыг үезинде — июль-де, август болгаш сентябрда эң хөй сүт саалдазын чедиң алып дээш хөмчөк азырын көдөр ажыл-агыйында область эргелекчизи, СЭКП райкомнарына, райкүүскомнарга, ВЛКСМ райкомнарына, МТС-тер, совхозтар директорларына, колхозтар башкаар черлерине, колхозтарын болгаш совхозтарын партия организацыйаларына хүлээткен. Сүтүн киридезинин болгаш чыргалдынын ылаптыг үчөлдүн тургузар, колхоз болгаш совхоз бүрүзү күрүнеге сүт дужаарын хуусаа бети күүселерин хандыра.

3. Инектерин сүткүр продуктулуун бедиткени болгаш күрүнеге сүт дужаалдазынын күүселдизин дээш (бо чылдын июль 1-де байдал Эгүгаар) СЭКП обкомунун, облкүүскомнун болгаш ВЛКСМ обкомунун шилчири Кызыл туктарын дараазында ажыл-агыйларга хөвөр артырар:

- а) районнар талазы-биле — эртен чылдын чогуур үези-биле деннээрге сүт бүдүрерин 29,1 хуу, бир азырла инекке онааштыр сүт саалдазын 43,3 хуу көүдөткөн болгаш күрүнеге сүт дужаарынын чырык чыла планын колхозтар талазы-биле 120,3 хуу күүсеткен. Барыын-Хемчик району (СЭКП районунун секретары эш Пахомов, райкүүском даргазы эш Тамдын-оол, ВЛКСМ райкомунун секретары эш Биче-оол);

б) колхозтар талазы-биле — сүт бүдүреринин чыла планын 65,5 хуу күүсеткен, бир азырла инекке сүт саалдазын эртен чылдын чогуур үези-биле деннээрге 82, 2 хуу күүсеткен Чөөн-Хемчик районун Ленин аттыг колхозунга (колхоз даргазы эш Дудераа, парторганизация секретары эш Хаян-оол);

в) фермалар талазы-биле — бо чылдын июль 1-ге чедир бир азырла инекке онааштыр 1209 килограмм сүт саап алган, фермаларын иштинде бирги чери эвээр Бин-Хем районун «Кызыл тараачын» колхозунуң Туран сүт-баран фермазын (ферма эргелекчизи эш Доронин).

2. Инектерин дүн-хүн иштине калдарынын, ногаан немесе чөмгеринге бээринин, дорт каттап сүттарарын, дус бээринин мурунакы методун ажылашканын, чыгы оларын таарымчалыг үезинде — июль-де, август болгаш сентябрда эң хөй сүт саалдазын чедиң алып дээш хөмчөк азырын көдөр ажыл-агыйында область эргелекчизи, СЭКП райкомнарына, райкүүскомнарга, ВЛКСМ райкомнарына, МТС-тер, совхозтар директорларына, колхозтар башкаар черлерине, колхозтарын болгаш совхозтарын партия организацыйаларына хүлээткен. Сүтүн киридезинин болгаш чыргалдынын ылаптыг үчөлдүн тургузар, колхоз болгаш совхоз бүрүзү күрүнеге сүт дужаарын хуусаа бети күүселерин хандыра.

3. Инектерин сүткүр продуктулуун бедиткени болгаш күрүнеге сүт дужаалдазынын күүселдизин дээш (бо чылдын июль 1-де байдал Эгүгаар) СЭКП обкомунун, облкүүскомнун болгаш ВЛКСМ обкомунун шилчири Кызыл туктарын дараазында ажыл-агыйларга хөвөр артырар:

- а) районнар талазы-биле — эртен чылдын чогуур үези-биле деннээрге сүт бүдүрерин 29,1 хуу, бир азырла инекке онааштыр сүт саалдазын 43,3 хуу көүдөткөн болгаш күрүнеге сүт дужаарынын чырык чыла планын колхозтар талазы-биле 120,3 хуу күүсеткен. Барыын-Хемчик району (СЭКП районунун секретары эш Пахомов, райкүүском даргазы эш Тамдын-оол, ВЛКСМ райкомунун секретары эш Биче-оол);

б) колхозтар талазы-биле — сүт бүдүреринин чыла планын 65,5 хуу күүсеткен, бир азырла инекке сүт саалдазын эртен чылдын чогуур үези-биле деннээрге 82, 2 хуу күүсеткен Чөөн-Хемчик районун Ленин аттыг колхозунга (колхоз даргазы эш Дудераа, парторганизация секретары эш Хаян-оол);

в) фермалар талазы-биле — бо чылдын июль 1-ге чедир бир азырла инекке онааштыр 1209 килограмм сүт саап алган, фермаларын иштинде бирги чери эвээр Бин-Хем районун «Кызыл тараачын» колхозунуң Туран сүт-баран фермазын (ферма эргелекчизи эш Доронин).

4. Долума Елизавета Дондуаева—Тес-Хем районун «Чодураа» колхозунуң колхозчусу.

5. Кара-оол Данымаа Лойтуева—Тес-Хем районун Самагалдай суурда өг-бүдө ээзи.

6. Куулар Кеймерек Мугур-Саганова — Чөөн-Хемчик районун «Коммунизмче орук» колхозунуң колхозчусу.

7. Монгуш Амаа Модурукчова—Чөөн-Хемчик районун «Искра» колхозунуң колхозчусу.

8. Монгуш Анай-Хаак Көк-хөреова—Чөөн-Хемчик районун «Кызыл тараачын» колхозунуң колхозчусу.

9. Монгуш Бичинмаа Саиданова—Чөөн-Хемчик районун «Искра» колхозунуң колхозчусу.

10. Монгуш Долзатмаа Балчачова—Чөөн-Хемчик районун «Искра» колхозунуң колхозчусу.

11. Монгуш Доок Сайын-Белекова — Чөөн-Хемчик районун «Октябрь 30 чылы» колхозунуң колхозчусу.

12. Монгуш Севидбаа Амазюнова—Чөөн-Хемчик районун «Хорум-Даг» колхозунуң колхозчусу.

13. Монгуш Хурудаа Сундуянова—Чөөн-Хемчик районун «Кызыл тараачын» колхозунуң колхозчусу.

14. Ондар Нормузмаа Доржулова — Чөөн-Хемчик районун «Кызыл тараачын» колхозунуң колхозчусу.

15. Ооржак Дунаа Чадамбонова — Чөөн-Хемчик районун «Хорум-Даг» колхозунуң колхозчусу.

16. Ооржак Шужуу Шокаронна — Чөөн-Хемчик районун «Кызыл тараачын» колхозунуң колхозчусу.

17. Оюн Янчыммаа Чымыс-оол —Тес-Хем районун Ленин аттыг колхозунуң колхозчусу.

18. Сарылар Чапчыммаа Шажахенова—Чөөн-Хемчик районун «Искра» колхозунуң колхозчусу.

19. Тулга-Маадыр Саартай Назды —Тес-Хем районун Ленин аттыг колхозунуң колхозчусу.

20. Ховалыг Намчал Сортамалеева—Тес-Хем районун Ленин аттыг колхозунуң колхозчусу.

РСФСР-ниң Дээди Советинин Президиумунун Даргазы М. ТАРАСОВ.
РСФСР-ниң Дээди Советинин Президиумунун Секретары И. ЗИМИН.

Эш Антония Новотныйның СССР-ге чоруп турганының дугайында ДЫҢНАДЫГ

Чехословакияның Коммунист партиясының Төп Комитетинин Бирги Секретары болгаш Чехословак Республиканың Президентин Антония Новотныйның СССР-ге чоруп турганының дугайында июль 12-де ат салган Дыңнадыг Совет Эвилелинин болгаш Чехословакияның Коммунист партияларының аразында, СССР биле Чехословак Республиканың аразында үзгө-бодалар талазы-биле долу чыгыс эп туруп турар, оо чыгыс эп болза делегей болгаш иштики политиканың бүгү айтырыгларының талазы-биле принципалдыг турустарын нийте болуп турарына үндээлттиген деп чуталаан турар.

Ийн чурттарың аразында найырадыг харылаалар чедишилинни-биле хөгжүп болгаш быжыгып уламчылап турар деп Чехословакияның болгаш Совет Эвилелинин партия база күрүнө ажылдакчыларының ужуражымшыкынарының үезинде ийн талаар демделгээр.

Совет Эвилелинин болгаш Чехословакияның аразында улам-на сайлаангай хөвөр болу берип турар экономиктиг кады ажылдакчыларының чедишилинни-биле хөгжүп турарын ийн талаар сеткил ханышкыны-биле база демделгээр.

Пролетарың интернационализмниң болгаш марксизм-ленинизмниң идеяларына шычылыктын принциптеринге үндээлттиген социализмниң лагерин чурттарының быжымшаан турар чыгыс эви болза, социализмниң тургузушкунун оорунда турупкан бүгү-ле чурттарың чедишилинниң хөгжүдөшүнүн кол магалыан болуп турар дээринин дугайында Совет Эвилелинин болгаш Чехословакияның партия база күрүнө ажылдакчылары чыгыс эпит деп Дыңнадыгга чуталаан турар.

Делегейниң амгы үедеги байланыш ооза демдө болза, социализмниң лагерин чурттарының чыгылыш чок чыгыс эвинде бөдүрүп быжыг болгаш идегидиң чөлөгөлгө болуп турар тайбынныг, демократиянын болгаш социализмниң күштерин күчүгүтүп өсүшкүнү болур деп ийн талаар демделгээр.

Социализмниң лагерин чыгыс эвинин быжыгырың хөрөңгө, уластарың аразында тайбың болгаш кады ажылдакчылар дээш демисиди хөрөңгө уагт Кыдаттын кирип турар салымшыкын ийн талаар бедиле-биле үнөзөп турарлар. КҮР-нүн КНО-да дүрүм эгелдер эргелери каттап тургузары болза оо организацыйа бүгү-нитинин тайбын дегенин камгалаарының делегей талазы-биле боттуг чөпсө болдуларының эң чутуга негелдеринин бирөөн кылдыр көрүшөөн. КҮР-нүн оо эргелери каттап тургузарын СССР болгаш Чехословакия моон сонгар-даа шийтирели-биле чедиң алырын орадажыр деп Дыңнадыгга чуталаан турар.

Чазактар баштынарының киржилгесин-биле удурткуч күрүнө ажылдакчыларының чөпсө хуралы эң чокку үеде чымырын чутугазын Дыңнадыгга демделгээр турар.

Амгы үеде эң-не сонгарладып болбас айтырыгының бирөөн болза, ядроуг чөпсөтин бүгү-ле хөвөрлерин шөпелдерини союфдары болур, оо чорук тайбынын хөрөөн быжылаарыга болгаш у

Июнь Пленумунун шийтпирлерин боттандылары дээш Чаа хүлээлгелерни ап турар

Тадь районун «Совет Россия» көдө ажил-агый артелиниң ажил-шичлери СЭКП Төп Комитетиниң июнь Пленумунун доктаалын танышпаш, ийтинги малыга чөмөр бөлөктөрүнүн таламы-биле чаа, бөдүкчүлүктөгү ажил-агый артелиниң Чаа-Хөл сүт-бараан ферманын малчылары (эргелекчи С. Свирев) чүгө боттарынын күжү-биле ферманың малыга чет-чир салыгы ситенин кезип алырын хүлээптен.

Төп сүт-бараан ферманын ажил-шичлери (эргелекчи зоотехник К. Мануйлова) ситен кезилдеги байлыгынын чорударын өң-биле кады малдык ажалга, чөмөрлөгүн улам экижидип турар, сүт саадынын кемчөөнү көздөп алуу үчүн кышталарын чөтүр төлөдө бөлөктөп алырын бир эң-сөккүдүгү хүлээп алганар. Хойжулар Араба, М. Биче-оол олар каларын хойларынга четчир салыгы ситенин боттарынын күжү-биле кышталарын чөтүрдүн бөлөктөп алыр хүлээптен чаа алган.

Өң-биле кады июнь Пленумунун доктаалын малчылар чугаалажып турда, колхоз бугурдугезин хөгжүдериңе саададыг улуг чет-пестер база илереп Чижэ, колхоз

баштаар чери малдын чүгө баш салын өстүреринче чүткүткөш, оң уксазын экижидеринче, ажаалда чөмөрлөгүн экижидип тургаш, продуктузун бедидеринче өзөш кичээнгей салып турар. Бо чылын колхозтун арттырып алган 60 ажыг төртүр хаванарындан чүгө 40 хаван оолдары алдынан, оң чылдагааны болза чамдык хаванары 5 хар чедир, оң-даа хой чылдар дургузунда тузун келгенде болуп илереп.

Колхозтун 500 дагааларынын арасында аскыр дагаалар ийи чүгө ажыг, оларын «ирттер дендизинге чедир уладын, семиринири» колхоз даргазы эш Түргө-оол ийи чылда малын келген.

Мийикстыг бода малдык өдөржөлгөсү багай организастыгындагы оң уксазын экижидеринге шаптысыг чүгөдөр болуун турар.

Склад бажынарнын чедирешинден колхоз чыл бүрдө чүс-чүс тонна тараан үрелиштинге таварыштырып келген чорукту тараажыл чиди-биле илереткен, ол жерге практиказын байладыр тараажы-биле деп-дараан кемчег алырын колхоз баштаар черинден шыгымын көтөрүп.

В. ПОПОВ.

Чайгы одарларда

Барын-Хемчик районун «Большевик» колхозунун малчылары СЭКП ТБ-ниң июнь Пленумунун доктаалын 7 кезек черге танышканар.

Коммунист партиянык болгаш Совет чыгасын ажилчы чонгарын чагай амдылары дээш сагыш салымшыгынын база бир чаа илерешиниң болуп ол документин бир эң-сөккүдүгү чүгөдөгүнү хүлээп алган, оңу амдыралга боттандырып-биле малчы бүртүзү 12 тоннадан өзөш өвөс, азы 400 тонна ажыг ситенин кыштагаар чанынга бөлөктөп алырын хүлээптен.

Малчылар ийитиниң малын амгы үдө Берт-Ой, Азык тайгала-

рында, Чаа-Алырда, Кызыл-Эрик тайганында, Бугалыг-Бутта болгаш өвөс-даа серин одарларда — шуну 27 доктанарда организастыг чайладалып турар. Малдын чайгы семирттигезин чүгөдө чүгө болуп дусту малын бүртүзү колхоз төвүндө кезип ап турар.

Бо чылын күрүгезе садыры-биле 60 ажыг хаванарын Чаа-Барлык алаагында семирттип тургускан. Колхоз төвүндө хаван лагеринге чөмөр чедирин-биле автомашина, терге саат чөк кезер кылдыр Чаа-Барлыкты кезилер чаа көртүгү колхозтун тузук бригаданын өзөноз ийи хүн дургузунда салып тургускан, ажыгалада кыргын.

О. ӨНТЕН-ООЛ.

Чугула сагыш салымшыкын

СЭКП ТБ-ниң июнь Пленумунун доктаалын Чаа-Хөл МТС-тин коммунисттериниң ийити хураалына, коллективке 70 ажыг кижиг танышканар.

Коммунисттериниң хураалына улуг намыг коммунист эш Савченко өвөс алган, — бетин партиязыстык Төп Комитетке көдө ажил-агый дугайында айтырып чүгө бо чылын беш ийи пленумунарга (Февраль болгаш июнь) чугаалашкан чорук колхоз тургузуун улам-ла быжыгаарынче уганган чүгөдө.

Н. ЛОПСАН.

Тываның байлаан Төрөөн чуртка бараан болдуруу

Тыва Арат Республика 1944 чылда СССР-ниң составында РСФСР-ниң автономнуг облазы болуп ийериптир мурунда оң чер ийинден казып алыр байлаан болдуручу күштерин бүтү таламы-биле холбаштырбас, калдык-да ханы анааы чокка ийи-чангыс кижилер өөрөшпөс көрүп турган. Ол үдө колдуунда алдын тыванын дээрликте кол ичөөнгей салып, оңу төтөгөөрү өсү-биле ажиллап турган. Ийинден төлөөндө өсөгү үдө чедир-ле областың улус ажил-агыйына кол черин көдө ажил-агый болгаш оң кол адыр мад алымы өлөп турган.

Национал республикаларын болгаш автономнуг областтарын бүдүрүчү күштерин хөгжүдөр дугайында партианың чыдам чыгасын үрүчү сагыш салымшыкын ийи ачылы-биле Тыва областын девискээринде гидроэлектри кураавыларын болгаш казып алыр байлактарын өөрөшпөс ийинчилер дугайында элөө хой докталдарын үндүргөн. Кыска үенин дургузунда мурундагы Енисей тудууну геологияларын, ССР-ниң Геология болгаш чер ийинде байлактар камгаалык министрствозунун болгаш ССР-ниң Эртервер академиянын өрөм ажалдагыларынын күжү-биле Тывада казып алыр байлактарын чаа черлерин ачкан болгаш ийинчилер, ол болза шанда докталдыг чораш Тываны өң чөккү үенин ийинде Совет Эмешлигин үзүлүрүг областтарын ийи салышта кыргыр арганы берип турар.

Дат дүгүн үзүлүргө ийинчилер ажилдарын улуг үзүлүрү черин областы ийинчилер болгаш ажыгалада кыргын. Ол чер дат дүгүнү кураавынын таламы-биле ССР-де тушкү черин өсөп турар, ийинчил болза-да ол шынар таламы-биле өсө сортарынын бедик шынарын

ниң таламы-биле бирги черде турар. Ак-Довурактаң дат дүгү казар чериниң перспективасын чүгө бөдүмүдүн курлавыр-биле кызыг-аарлаткымай турар, чүгө дөргө, ол чер ам-даа өчкүнчө чедир ийинчилеттинген, оңу аңгыда 1957 чылда теологтар Бускуунунун дат дүгү үнер чаа черин база ийинчилер көргөн болгаш ажыгалада.

Ак-Довуракта дат дүгүн ийинчилер азыр таламы-биле улуг моондак болуп турар чүгө болза, областы демчир орук болгаш сүт транспорту чөк болуп турарында болуп, ийинчилер да дат дүгүн казар болгаш оңу болзаарында ажилдар таламы-биле комбинаттын тудууну дугайында 1949-чылда чааак өзөш казып ийинчилерин хүлээп алган. Тур үдө заан казынып соонда 1949 чылда төлөөлөөн комплекстиге улуг оң күчүгүн улагтырыпшаан, Ак-Довурактаң дат дүгүнү комбинаттын тудуун үрүчүчүдөр дугайында айтырымын база — өң көргөн.

1959 чылда улуг комбинаттын тудуунга эгелен кыргыр болгаш ол үдө бедик шынары дат дүгүн казып тымарын база оңу болзаарында ажилдар заводтары чорударын организастаар соруга-биле бо үдө бедикте ажилдар чорутууну турар.

Көксүлүг хөмүр даштын хой курлавырлар Тыва автономнуг областы бар болуп турар. Областың девискээринде хөмүр даштын өзөш казып черлери бар, оң ийинде Улуг-Хем улууда хой хөмүр даш бар черин ийинчилер тышкан.

Красноярск крайның Анжериниң күдү шынары хөмүр даш-биле Улуг-Хемниң хөмүр дашын хоашу-турун коюсаарга Улуг-Хемниң хөмүр даштын биарымын хоюу-сазын көвөс таламы-биле дыка бедик шынары болуп турар деп чүвени

Тожуну ачыллары сыын мыйзындан хой орулганы тып турар. Чурата: «Совет Тыва» колхозту ачкысы (солгай таламында) эш С. Баранын 55 кг сыын мыйзын районун бөлөктөп кыргыны ажилдагы эш Васильевке дуулап турары. Фото П. Гольцовтуу.

Күш-ажылчы совет кижилер

Бай-Тайга районун Төви суу-рунун чурттагыч Серенжаа Салчак угбай нзы таламы-биле бешен хар ажып, улгады-да берзе, ийитиниң күш-ажылына ийинчилер кыргын чорутур. Бо чылын ол МТС конторынын болгаш кижиг өмөлдөргүн бажынарнын штуркатура-лашкан. Серенжаа Чамдыкбаева төрөөн суурунун чагайжыдыгазы дөш өсөгү 7 чылды тузук ажылына өрттирген.

С. АНГЫРБАН.

Х. ЧАНЧЫП.

Барын-Хемчик районун «Большевик» колхозунун кижигүчү 66 харыг Ивизиң ирей 1952 чылдан бээр чаксы, чайгы, күсүк сезоннар үдөндө трактор бригаданын, кышкы үдөндө шаң танымын ажилдап келген. Ол хары 67 чедир үдөндө шаңга болгаш хоуга ажилдап тараажылга дуулажып, үрелген хүткө, айныр, дырбааш, мадыларын ол септен турар.

Чоокта чаа Улуг-Хем районун Ленин аттыг колхозунун чартык

Мурнакчы звенода

Барын-Хемчик районун «Ленин орук» колхозунун тузук бригаданын О. Кызыл-оога дууртурган 4 кижиг составтыг звеноду колхоз организастыгтан оңу дарып өң чым бурнагар тургустунган. Бо арасында ол звено эки ажилдары дөш баштаар черден үрүчүчү мадтадып келген.

Хой кыргылдазынга шэф

Эрзиниң райпо коллективни колхозтарда хой кыргылдазынга боттуг дуулажып турар. «Чаа орук» болгаш «Мөрөн» колхозтарын ийитинчилер-биле 2260 хире ховин коллектив шэф чүрүмү-биле кыргын берген.

Бо ажил-агый чылдында звеноду кижигүчери 15 чурттага бажынарнын кызып планын. Амгы үдө 8 бажынарнын бүртү доозуп, ажыгалада кыргын. Артангарын Октябрьниң 41 чыл өвүнү бетинде доозары-биле хүлээлгени алган, шудурту ажилдап турарлар.

М. ДАРЫП-ООЛ.

Х. БОЛУН-ООЛ.

Н. ӨЛЗЕЙ.

Малдың чайлаглаашкынын, оң чөм суурунун бөлөктөклин организастыг чорудар

Мал чайлаглаашкыныч кичээнгей салыр

Улуг-Хем районун «Чодураа» көдө ажил-агый артелиниң № 1 сүт-бараан ферманын ажилдагычлары СЭКП Төп Комитетиниң июнь Пленумунун ийитинчилерин танышкан хураалына төрөөн колхозунун экономикаын улам ийинчилер быжыгала, малдык продуктузу бедидер, малыны саар ийек бүртүлдө сүт саадынын көздөп алуу үчүн чыгасын чөтүр төлөдө бөлөктөп алырын ийинчилер алынар. Ферманың саар ийектерин Хендергеңиң өңи өштүг, сериниң чайлаанче көжүрү дугайын артык баштаар черинден саачылар дилөөн.

Баштаар черин даргазы эш А. Темир-оол, партия организастыгынын секретары эш Көшкүр-оол ферманын чокка тургузуп алган улугтурда өңи дөш саачыларын дилөөн хандырашканар. «Чоокта таарымчалыг чайлаглар чөк, Хендерге ырак болгонда суур чоугунга чайлаар сизер» деп доочу харыны ферманың ажилдагычлары болгаш чөк-ла диннар турган. Ийиниң бирле хүнүдө ферманың Кезик-Асымче көжүрүр деп айтышынын

С. ТОВАРИШАТ.

Баштайгы хүннерде

Тес-Хем МТС бөдүнүң зонамын колхозтарда ийитиниң малыга четчир салып, өңи шынарыг ситени болгаш ситосту өй-шанда бөлөктөргүн хандыраш-биле 21 тракторларын, 19 ситен кезер машиналарын, 3 подборкилерин ситен шырып 2 машинавы Тес-Хем, Эрзин районнарың колхозтарыч чоруткан.

Ам Чөгөй, Төрө-Хөл ховуларын, Ямаалык оорганда, Тестин Бора-Чыраада мал чөмөрүнүң бөлөктөп калбак фронтулуг чоруп турар.

Тес-Хем районун «Чодураа» колхозта ажилдап турар агрегат беш хонук ийинде 290 гектар черин ситенин кестирген, 220 центнер ситен сарааттыгган. Ийи тракторист А. Арабаа хүнде 18 гектар ситен кестирер норманы 31,9 гектар кылдыр күүсөдип турар. Ол-ла агрегатта полборчиг Б. Каваа беш хонук ийинде 200 гектар черин ситенин бөдүргөн болгаш бөдүрер ажыг норманы 119 хуу күүсөткөн.

Эрзин районун «Коммунист орук» колхозта ажилдап турар трактор бригаданында механизаторлар Көмбүзүк, Натпиг олар ситен кезилдеинде кызымаккай ажилдап,

алгаш малчынар аңаа бугурейин турганар, ол-даа билдингер. Барында тараа тарын каан, Тайга эденде ийек денгир болгаш сүдү көздөрдү хире олар чөтүгү ферма ажилдагычлары билер.

Далам-биле туткан чурттага байлыктары, база калаларыг «чайлагже» айтышынын бугулар ферманы көжүргөн. Баштайгы хонуктардан эгелешчле сүт саадыны күдүлөп эгелеш. Хүнде саар ийек бүртүлдө 6—7 литр сүтү чедир абастадым — деп, саачы Нанзаат хокудан турар. Ол шыккан саачы Аничока бөдүнгө олооткоз 17 ийектеринде чүгө 50—55 литр, Саар-оол, Норжукпаа саар ийек бүртүлдө 3—3,5 литр сүтү хүнде саан ап турар кылдыр күдүлөп чугаалаарга четчир. Кызын черге ийекти каларга маңажыр, тайгаже сүрөгө ырак, хүнү чүгө ийи-бөөр ийек сүрүп эртергерге ийектер арып, сүдү күдүлөп турбайн калчаар—деп, калары Шулуужук чугаалап турар.

Күлөк нормаларын 120—130 хуу күүсөдип турар.

Ситен кезилдеинде ажилдар механизаторларын бөдүрүчүлүг ажилдарына таарымчалыг байлады чамдык колхозтар тургусканын кезилдеиниң баштайгы хүннеринде илереп. Чижэе, Тес-Хем районун Ленин аттыг колхозунун О. Шынаада ситен бөлөктөргүчү ажилдары-биле МТС-тен чоруткан тракторист эш Сагаалаков чөдө бөөрге ийи хонук ажилдап, Самагалдайже чанып кезирге МТС-тен оңу катал чорудар ужурга таварышкан.

Бо медиял багай бөлөктөк Эрзин районун «Мөрөн», «Чаа орук», колхозтарын таламындан база илереп.

Бир өвөс Эрзин, Тес-Хем районнарың колхозтары МТС-тиң техникаын болгаш боттарынын чөмсөк-херексеадерин бедик бөдүрүчүлүг ажиллап, ситен кезилдеиниң бөдү чорудулгазын эки организастаар болза, мал чөмөри бөлөктөргүн планын колхоз бүртүзү чедипшиканын күүсөдип болууну бөдү аргалары бар.

О. ПАПЫН.

Төрө-Хөлдүң шөлдеринде

Эрзин районун «Кызыл сымды» колхозунун ситен шөлдеринде демниг күш-ажыл улам-ла калбарып турар. Бара-Хаяда Түметейниң бригаданында ситен кестирер 6 аят машиналары, 3 дырбааштар быжыгалаштырган. Ол бригада ийил 10-га чедир 14 сарааттарын тургускан, ийи күш-ажылдыг организастыг багай өвөс.

Ал-биле ситен кестирер турар машинистер Талар-оол биле Калдыр хүнде 3,5 гектарнык орукта 6 гектарнык ситенин кестирер турар. Бөдүрүчүдөр Очур биле Баптагай хүнде 30 көшөр сөөртүрү норманы 50 чедир күүсөдип турар. Шаң мад мураакчыларын ажилдап өскө-даа участоттарын илерептен болур.

«Кызыл сымды» колхоз бо чылын 1490 тонна ситен бөлөктөргүчү планын. Оңу малга чөмгөр, чөгүрү үениде доолор болгаш ажыг күүсөдиринге колхоз баштаар чери боттуг хөгжөлгөсүн ап турар. Бо ажилда ферма коллективтерин, ырак оларда малчынар база хаара туттунган. Чижэе, Төрө-Хөл улууда каларылардан 8 кижиг составтыг звено хол кадырларын кезип турар, олар өсөгү хүннерге чедир 6 сарааттарын тургускан.

Көзөңик ажил-шичлериңиң амгы кол кичээнгей мал чөм бөлөктөргүнче уганган. «Кызыл сымды» колхозтун ситен шөлдеринде шөлчөлдүр бригаданы база бар. Районун орукта шөлчөлдүр 24 кижиг составтыг өөрөшкүнчлериңе 6 аят машиналары, 3 дырбааштарын колхоз бажыгалап берген.

Школячыларын Овад-Аргазында ол бригаданың 296 гектарнык ситенин кескен болгаш 16 сарааттарын тургускан. Алт машинамы-биле хүнде 3,5 гектарнык ситенин кестирер норманы Борбак-оол, Далай олар 7 гектар чедир күүсөдип, а Шура, Калдыр олар 6 гектарнын орукта 12 гектарнык ситенин хүн бүтү бөдүрүп турар.

Н. САЛЫЙ.

Он ажыг сарааттар тургускан

Чөөн-Хемчик районун «Искра» көдө ажил-агый артелиниң колхозчулары мал чөмөрүнүң бөлөктөклин хүн бүрү калбарып турар. Ажылдык хол участоту Хаактыг Ажылта 100 ажыг гектар шөлүн ситенин кестирген, 10 ажыг сарааттар тургустунган.

Кара Сидя ситен кезер ийи машинамы, хол кадырларын 14 кижиг ситен кестирер турар.

Тыва автономнуг областың казып алыр руда байлактарынын арасында өңүг болгаш ийинчилер металдар улуг үжүр дуулажып болуп турар, ийинчилеттинген болгаш ам-даа чедир ийинчилеттинген мөдөөрлөрүн ап көргө, Тыва чөккү үдө ССР-ниң ховар металдарың областтарын бирези апар дөргөнни барымдалары бар.

1956 чылда Хову-Асынын кобальты черин ийинчилер дооскан, аңаа үдөлөшкөн, 1957 чылда Хову-Асынын кобальты комбинатын түдүп эгелеш. Оңу биргэ өзгөчө 1960—61 чылдарда ажилла-га кирер ужураг. Казып алыр руданың кемчөө үлүг болгаш шынары бедик болгаш ужурунда төлөөлөөн-тинген күчү-шымдага үдүр ам түдүк турар комбинатты 1,5—2 катал улагтырар дугайында айтырыгын тургузуп арганы берип турар. Чурттага бажынарнын, дагың капитал ажилдынын болгаш дуулаштыгың дөргөнү тудушкуну бо үдө чедиршикниң чоруп турар. Ажилчин күштери болгаш ол черин тузук материалдары тузукта четчир болза-да, тузунуң чоруга-газын өңи деп санап болбас, чүгө дөргө, тузукта үндүрү берип турар акша ыракта четпес болуп турар. Тывада бирги аар улетип турдуна РСФСР-ниң Курланы болгаш ийинчилер оңүг металлургия кылдып көшкө дуулап турар.

ССР-ниң Геология болгаш чер ийинден казып алыр байлактар камгаалар министрствозун Дат экспедициянын коллективин Кызыл-Даштыгын коругуучу бар, Көчөдөн — чартык металл руданын улетип черин бо үдө ийинчилер доозуп турар. Чартык металл руданын күчүгү дыка үлүг болуп турар болгаш черин байдым эки таарымчалыг болуп турар чүрүк ол металлдың чер кырында кезеп азык арга-биле ажиллаар арганы берип турар. Оң аңгыда өсөгү үенин дургузунда Арканын ховар довурактын ийиби, тантал болгаш циркония руданын комплек-

сизинг рудаларынын черин ийинчилер доозуп турар.

Арысанын руданын технологиян доозубаан болза-да полметаллы болгаш цирконий концентраттарын тускайла-вылаш, үрүктөгелген рудаларын көздөдириниң арганы бар деп чүвени баштайгы дуржулга коругуучу турар. Ийинчилер Арканын руда байлактыг чери бөдүнүң кураавы-рынч болгаш шынарынын таламы-биле өң-не үнелгү ховар элементтерин караачымы хой байлактыг чери болур. Оң ужурунда дат руданын комбинатынын тудуун 1959 чылда эгелеш, улетип таламы-биле бирги эгелечке ийинчилер ажиллаары негеттинип турар.

Областы мөдгүн суу үнер черлерин ачкыткан, оларын бирезин ийинчилер дооскан болгаш ийинчилер 1958 чылда доостур. Биргитинде — Терлиг-Хаяның мөңгүн суу үнер черин 1955 чылда ийинчилер дооскан болза-да, ол черин катал өөрөшпөс көрө таламы-биле 1957 чылда чоруткан хымдаа ажилы руда шөлүңү структуралыг четче өвөс өөрөшпөс көрдүгөн болгаш чедир ийинчилеттинген деп чүвени көргүскөн. Ийинчилеттинген бар кураавылар мөңгүн суун алары-биле заводтун тузуун кызымынч барымдалымын ам бешин берип турар. Тывада мөңгүн суугу минералогиялык калбак кыргылдагы чоруп ийинчилеттинген артын калган черлерге мөңгүн суу бар черлерин чаа улетип черлерин тып ап болурунун аргалары, а ол шыккан өңүг металлургия министрствозунун кандыг-даа барымдаа чокка чөмөрөөрөш чамдык руданың черлерин катал ийинчилер хывап ийинчилер арганы берип турар. Дат геологтарынч соругазы болза, мөңгүн суу бар черлерин тып шыкчилерин 1961 чылда чедир доозары болгаш ол чүгө ажилдыг байлактын кураавыларын өвөш-ле дөргө ийи катал көздөдир болур.

Тываның өң кыдымы муруну-чөөн чүгүн хандыр өөрөшпөс ийинчилерин 1957 чылда эгелеш. Демчир руданында кураавынын өңи шынары болгаш хой кемчөөлөк болуп турар чөру оң улетип чүгө ийинчилер ажиллаарынын баштайгы чери кылдыр сүмөлөрүн ийи арганы берип турар. Ийида черин байдалынын таарымчалыг болуп турар чөру ол кураавыларын улуг кезип чер ийинчилер ийинчиле, азы чамдыкын азы арта-биле ажилдап кылдыр арганы бөксө берип турар. Геология ийинчилерин ийинчилер бөдүргөсү ве-физик өң-тиң хой байлактыг черин ачкыткан, Дус-Дагының кызыл дуу-шадга-ла билдингир турган, Арбулактын шылдаш үнер чери өңтиг калкың бар черлери ажилда чедир ийинчилеттинген ийинчиле азы чүгө кыры-биле ийинчилеттинген деп чугаалап болур.

Чугай кылдыр даштар болгаш доломиттер Тывада хой болгаш областың оруктуг төп районнарында бар болуп турар. Чугай бар бүтү-ле черлер Са0 таламы-биле дыка бедик шынары болуп турар, олар флюс болгаш тузук материалдары кылдыр ажиллаатынын болур. Доломиттер болгаш кварцаалар, окта өрттөмөс дөй болгаш шыл кылар элементтер болур. Казып алыр байлактарын ийинчилер таламы-биле кол ажилды ССР-ниң Геология болгаш чер ийинде байлактар камгаалар министрствозунун Дат экспедицияны чорудуп келген болгаш ам-даа чорудуп турар, ийинчилер областың чүгү ажил-агыйынычта чөдүр-ле тууйбу кылдыр дөй довурактын, тузук даштарынын, элементтер чөгүрү санын кураавыларын-биле мынчага чедир хандырттымыз, чуртунд тузук материалдары Тывада чөк дөргө болза, аңаа кым-даа бугүрөсө.

Чуртунд тузук материалдарын ийинчилер дилеп тыварын экспедициянын планынга кыргыр дугайында область организастыгынын геология министрствозундан хой удаа дилеп турган болза-да, ол дөргө,

экспедициянын ажилы өвөс дөш бо чүгүлдери планга кыргылдып келген. Өскө ийинчилер экспедициялары областы чөк болган төлөдө, ол чүгүлдериң ийинчилеттинген кураавылары бисте чөк болуп турар. Цемент херекелен чыл бүрдө улагдып турар болза-да цемент чиг-өтти ийинчилер тывар таламы-биле ажил чорутуумайып турар.

Тываның казып алыр байлактарын ийинчилер алдында болгаш бөдүрүчү күштерин хөгжүдериңе кол берге болуп турар чүгө болза, кол демчир орук штурмуна-биле шууг харылажыр транспорт чөк болуп турарында болур. Областы төвү Кызыл ховары Албанын демчир орук станциянында 450 километр ырак черде туруп турар, а ийинчилер, Улуг-Хемниң кол сугу орук чыга чедир суднолар өрүк бөдөйиң турар. Оң ужурунда металлургия улетип турар дугайында чугаа үнүп көргө, металлургия демчир орук чөк түр дөргөдөр, а демчир орукчулар-биле чугаалажырга, олар боостан чүгү сөөртүп үндүрер болор дикши турарлар. И

ТӨРЭЭН ЧУРТКА МАЛ АЖЫЛЫНЫҢ ПРОДУКТУЛАРЫН ХӨЙНҮ БЕРЭЭЛ!

Чоннуң нижи бүрүзүнге онааштыр эът, сүт, саржаг бүдүрөр талазы-биле АНШ-ты чедер—шак ыңдыг сорулганы партия совет улустуң мурнунга салган

Би-Хемниң «Кызыл тараачын» колхозунда саанчы Д. Р. Завьялова.

Областа колхозтарның мурнакчы саанчылары

Аттары болгаш фамилиялары	Районнар	58 ч. июль 1-ге чедир 1 инектен сагган сүт (кг-биле)
М. Бичин-уруг	«Кызыл тараачын» Би-Хем	1426
А. Дюбина	«Кызыл тараачын» Би-Хем	1298
С. Баунова	«Кызыл тараачын» Би-Хем	1298
Тютый-уруг	«Революцияның чалбыжы» Танды	1159
Т. Федуллова	«Кызыл тараачын» Би-Хем	1126
Д. Завьялова	«Кызыл тараачын» Би-Хем	1122
Р. Спирина	«Кызыл тараачын» Би-Хем	1113
О. Билчирмаа	«Революцияның чалбыжы» Танды	1092
А. Болотова	«Революцияның чалбыжы» Танды	1057
Санчы Иян-ныс	«Күш-ажылдың хостуу» Улуг-Хем	1052
М. Балдан	«Күш-ажылдың хостуу» Улуг-Хем	986
М. Шумова	«Революцияның чалбыжы» Танды	986
Е. Дудина	«Күш-ажылдың хостуу» Улуг-Хем	979
Куулар Сартый	«ВЛКСМ 30 чылы» Барыын-Хемчик	974
К. Бунина	«Революцияның чалбыжы» Танды	974
Дамба Эренчин	Ленин аттыг Би-Хем	937
Байжара Спынай	Ленин аттыг Би-Хем	935
О. Чимбия	Ленин аттыг Каз-Хем	924
Т. Бурулбаа	«Совет Тыва» Каз-Хем	919
Е. Агалова	«Совет Россия» Танды	915
М. Березикова	«Революцияның чалбыжы» Танды	911
С. Чадаш	«Кызыл тараачын» Би-Хем	906
Е. Долгова	Ленин аттыг Каз-Хем	906
Р. Формова	«Хадым» Каз-Хем	903
М. Орлова	«Коммунизмче орук» Каз-Хем	901
Ш. Шалмаа	«Күш-ажылдың хостуу» Улуг-Хем	900
З. Фролова	«Революцияның чалбыжы» Танды	895
К. Дендиной	«ВЛКСМ 30 чылы» Барыын-Хемчик	889
П. Формова	«Хадым» Би-Хем	889
М. Тупчу	Ленин аттыг Чөөн-Хемчик	883
Е. Мамонтова	«Күш-ажылдың хостуу» Улуг-Хем	882
И. Юрлова	Ленин аттыг Каз-Хем	882
Н. Бандрик	«Күш-ажылдың хостуу» Улуг-Хем	873
А. Клепикова	«Совет Россия» Танды	872
З. Бахарева	Ленин аттыг Каз-Хем	870
Н. Горбунова	«Хадым» Би-Хем	864
У. Яковлева	Ленин аттыг Каз-Хем	862
А. Степанова	Ленин аттыг Каз-Хем	861
М. Агалова	«Совет Россия» Танды	852
Т. Байжара	«Хадым» Би-Хем	849
А. Бартына	«Кызыл тараачын» Би-Хем	841
Т. Мангал	«Күш-ажылдың хостуу» Улуг-Хем	839
М. Хромовко	«Дружба» Танды	836
Натпик Кара-ныс	«Совет Тыва» Каз-Хем	831
Т. Быстрова	«Революцияның чалбыжы» Танды	830
М. Макарова	Ленин аттыг Би-Хем	820
И. Толмачева	«Тилелге» Каз-Хем	812
М. Гуполова	Ленин аттыг Би-Хем	806
В. Охотникова	«Хадым» Би-Хем	804
Б. Эник-кара	Ленин аттыг Би-Хем	804
Ш. Оржик	«Искра» Чөөн-Хемчик	800
З. Ховалыг	«Кызыл тараачын» Би-Хем	797
Элескей Байыр	«Кызыл тараачын» Би-Хем	794
Н. Проскуракова	«Коммунизмче орук» Каз-Хем	794
В. Щербанова	«Совет Россия» Танды	794
Сэт Хаван	Ленин аттыг Чөөн-Хемчик	791
Т. Гушина	«Коммунизмче орук» Каз-Хем	785
Н. Севиляба	«Совет Тыва» Каз-Хем	785
Х. Нуемисаал	«Коммунизмче орук» Чөөн-Хемчик	781
Эник-ол Менги	«Кызыл тараачын» Би-Хем	778
Сагаачы Долзат	«Кызыл сымды» Эрзин	776
Т. Бахарева	Ленин аттыг Каз-Хем	774
И. Кужугет	«Искра» Чөөн-Хемчик	773
А. Фелова	«Совет Россия» Танды	771
М. Салчак	«Совет Россия» Танды	770
Е. Глазырина	«Революцияның чалбыжы» Танды	759
М. Мыйдок	«Коммунизмче орук» Чөөн-Хемчик	757
Х. Дамыр	«Большевик» Барыын-Хемчик	755
О. Чеченин	«ВЛКСМ 30 чылы» Барыын-Хемчик	752
А. Угрюмова	«Тилелге» Каз-Хем	743
Б. Бараан	«Совет Тыва» Тожу	738
Х. Тарыймаа	«Революцияның чалбыжы» Танды	734
Е. Аудинова	«Тилелге» Би-Хем	732
Ан Айрбан	«Май 1-зи» Тожу	728

СОВХОЗТАРНЫҢ ДЭЗРЕ СААНЧЫЛАРЫ

Аттары болгаш фамилиялары	Совхозтар	58 ч. июль 1-ге чедир 1 инектен сагган сүт (кг-биле)
В. Чашина	«Элегес»	1480
А. Грачева	«Элегес»	1334
Н. Нармолитова	«Элегес»	1320
Ф. Юн	«Элегес»	1245
К. Сумба	«УТКА 25 чылы»	1157
А. Сви-нина	«УТКА 25 чылы»	1145
Юнн Клара	«Элегес»	1134
Н. Калининна	«Элегес»	1125
Т. Суван	«Элегес»	1095
С. Адама	«УТКА 25 чылы»	1069
А. Түлүш	«Элегес»	1058
А. Румянцова	«Элегес»	1054
В. Якушенко	«Элегес»	1044
О. Мигачева	«Өвк»	1006
А. Чалых	«Өвк»	1005
В. Ильина	«Өвк»	893
М. Жман	«Өвк»	836

ОБЛАСТЫҢ РАЙОННАРЫНДА СҮТҮҮҢ НИТИ СААЛДАЗЫНЫҢ ПЛАН КҮҮСЕЛДЕЗИ

Районнар	1958 чылдың июль 1-ге чедир хуу-биле
Барыын-Хемчик	64,4
Өвүр	55,4
Сүт-Хөл	53,8
Эрзин	52,0
Тожу	48,0
Тес-Хем	47,5
Каз-Хем	40,3
Улуг-Хем	38,2
Чаа-Хөл	38,2
Чөөн-Хемчик	38,1
Бай-Тайга	37,6
Би-Хем	37,8
Танды	35,9

ОБЛАСТЫҢ РАЙОННАРЫНДА ЭЪТ-СҮТНҮР ИНЕК БҮРҮЗҮНДЕН СҮТ СААЛДАЗЫНЫҢ ПЛАН КҮҮСЕЛДЕЗИ

Районнар	1958 чылдың июль 1-ге чедир, планга улур хуузу
Тожу	53,1
Өвүр	48,3
Тес-Хем	47,3
Би-Хем	45,3
Каз-Хем	42,0
Барыын-Хемчик	41,8
Чаа-Хөл	40,8
Чөөн-Хемчик	40,5
Эрзин	38,3
Улуг-Хем	38,2
Танды	36,7
Сүт-Хөл	36,2
Бай-Тайга	35,2

38 муң 214 килограмм сүт

Барыын-Хемчик районун «Большевик» колхозунун бирги сүт-баран фермазы 60 чылын 63 тонна сүтү саап алар планын. Саанчылар июль 1-ге чедир 38 тонна 214 кг сүтү саап алганнар. Олар сентябрь 1-ге чедир сүт саалдазынын планын күүседир дээш чүткүлдү ажалдап турар.

Кадрчы Бараннар саар инектерниң чайгы одардамышкынын күштедирин, организастыг болдуруп турар.

С. ЛАСЮРИОН.

Инек бүрүзүнден сүт саалдазынын талазы-биле мурнакчы фермалар (1958 чылдың июль 1-ге чедир)

Фермалар	Колхозтар	Районнар	1 инектен сагган сүт (кг-биле)
Туран	«Кызыл тараачын»	Би-Хем	1209
Марачева	«Революцияның чалбыжы»	Танды	937
Биделиг	«Кызыл тараачын»	Би-Хем	890
Теп	Ленин аттыг	Каз-Хем	888
Тарлаг	Ленин аттыг	Би-Хем	869
Могой	«Искра»	Би-Хем	861
Хадым	«Хадым»	Би-Хем	813
Ийиги СБФ	«ВЛКСМ 30 чылы»	Барыын-Хемчик	810
Теп	«Совет Россия»	Танды	802
Чодураа	Ленин аттыг	Чөөн-Хемчик	768
Арым-Бажы	«Искра»	Чөөн-Хемчик	767
Малынова	Ленин аттыг	Би-Хем	715
Бирги СБФ	«Күш-ажылдың хостуу»	Улуг-Хем	704
Теп	«Тилелге»	Каз-Хем	695
Ийиги СБФ	«Күш-ажылдың хостуу»	Улуг-Хем	653
Хут	«Кызыл тараачын»	Би-Хем	650
Теп	«Революцияның чалбыжы»	Танды	643
Сайдыг-Кара	«Кызыл сымды»	Би-Хем	566
Доора-Хадым	«Дружба»	Танды	545
Теп	«Кызыл тул»	Каз-Хем	545
Эрбек	«Кызыл тараачын»	Би-Хем	540
Белбей	«Кызыл тул»	Каз-Хем	533
Бирги СБФ	«Найрал»	Бай-Тайга	502
Ийиги СБФ	«Найрал»	Бай-Тайга	497
Шивалиг	«Тилелге»	Каз-Хем	484
Өвк	«Искра»	Би-Хем	462
Артын-Улун	«Совет Россия»	Танды	441
Бирги СБФ	«СЭКП 19 съездин»	Улуг-Хем	419
Бирги СБФ	Жданов аттыг	Улуг-Хем	400

СОВХОЗДАРДА СҮТ СААЛДАЗЫ:

Колхозтар	«Элегес»	Танды	1958 чылдың июль 1-ге чедир
Каак	«Элегес»	Танды	1323
Теп	«Элегес»	Танды	1386

Чамдык колхозтарда эът-сүткүр бир инекке онааштыр сүт саалдазынын план күүселдези (1958 чылдың июль 1-ге чедир)

Колхозтар	Районнар	планы (кг-биле)	сап алган (кг-биле)	Күүсеткен хуузу
«Большевик»	Чөөн-Хемчик	1150	811	70,5
Ленин аттыг	Чөөн-Хемчик	1100	766	69,6
«Кызыл сымды»	Эрзин	890	584	65,6
«Искра»	Чөөн-Хемчик	1150	752	65,4
«Тилелге»	Би-Хем	1100	700	63,6
«Октябрь 30 чылы»	Барыын-Хемчик	1350	800	60,0
«Коммунизмче орук»	Өвүр	950	570	60,0
«Ал-Эрик»	Тес-Хем	890	529	59,4
Ленин аттыг	Каз-Хем	1500	839	55,9
«Большевик»	Барыын-Хемчик	900	494	54,8
«Октябрь 14 чылы»	Каз-Хем	1350	738	54,6
«Коммунизмче орук»	Каз-Хем	1400	758	54,1
«Совет Тыва»	Тожу	1100	592	53,8
«Совет Тываның 5 чылы»	Барыын-Хемчик	800	426	53,2
«Май 1-зи»	Тожу	1100	578	52,5
«Чодураа»	Тес-Хем	890	463	52,0
«Кызыл тул»	Каз-Хем	1050	533	50,7
Ленин аттыг	Би-Хем	1550	786	50,7
«Эйлиг-Хем»	Улуг-Хем	700	534	50,5
«Октябрь 30 чылы»	Каз-Хем	1000	504	50,4
«Кызыл тараачын»	Барыын-Хемчик	950	475	50,0
«Коммунизмнің херети»	Сүт-Хөл	1000	495	49,5
«Тилелге»	Чаа-Хөл	850	414	48,7
«Ишкин»	Сүт-Хөл	1000	480	48,0
«Революцияның чалбыжы»	Танды	1700	802	47,1
«Мурнакчы»	Бай-Тайга	900	419	46,5
«Найрал»	Бай-Тайга	850	393	46,2
Ленин аттыг	Чаа-Хөл	850	392	46,1
«Торгалыг»	Өвүр	950	434	45,6
«Күш-ажылдың хостуу»	Улуг-Хем	1510	686	45,4
«Кызыл сымды»	Би-Хем	1250	560	44,8
«Тилелге»	Бай-Тайга	800	356	44,5
Жданов аттыг	Улуг-Хем	900	400	44,4

СОВХОЗТАР:

«УТКА 25 чылы»	Улуг-Хем	1491	1024	68,7
«Элегес»	Танды	2433	1324	54,4
«Межегей»	Танды	1800	937	52,0
«Бардык»	Барыын-Хемчик	1600	736	46,0
«Өвк»	Би-Хем	2100	911	43,3

Тандының «Революцияның чалбыжы» колхозунда саанчы А. Т. Болотова.

Колхозтарда, совхозтарда сүт саалдазынын план күүселдези (1958 чылдың июль 1-ге чедир)

Колхозтар	Районнар	Планы	Күүсеткен	Күүсеткен хуузу
«Ленин оруу»	Барыын-Хемчик	48	43	89,6
«Кызыл тараачын»	Барыын-Хемчик	76	60	79,0
«Торгалыг»	Өвүр	142	112	78,8
«Большевик»	Барыын-Хемчик	63	45	71,4
«Кызыл сымды»	Эрзин	90	60	66,6
Ленин аттыг	Чөөн-Хемчик	119	78	65,5
«Совет Тываның 5 чылы»	Барыын-Хемчик	40	26	65,0
«Коммунизмче орук»	Өвүр	142	90	63,3
«Ал-Эрик»	Тес-Хем	89	52	58,4
«Кызыл тул»	Тожу	105	60	57,1
«Кызыл тул»	Барыын-Хемчик	34	18	52,9
Ленин аттыг	Каз-Хем	225	117	52,0
«Чодураа»	Тес-Хем	98	51	52,0
«ВЛКСМ 30 чылы»	Барыын-Хемчик	93	47	50,5
«Коммунизмче орук»	Эрзин	72	36	50,0
«Совет Тыва»	Тожу	194	95	49,0
«Октябрь 30 чылы»	Каз-Хем	150	72	48,0
«Күш-ажылдың хостуу»	Улуг-Хем	505	240	47,5
«Мерен»	Эрзин	108	51	47,2
«Май 1-зи»	Тожу	168	78	46,4
«Кызыл тул»	Каз-Хем	168	78	46,4
Ленин аттыг	Чаа-Хөл	91	42	46,1
«Чал орук»	Эрзин	135	61	45,1
«Октябрь 14 чылы»	Каз-Хем	216	97	44,9
«Бора-Тайга»	Сүт-Хөл	121	54	44,6
«Коммунизмче орук»	Каз-Хем	196	87	44,3
«Эйлиг-Хем»	Улуг-Хем	79	35	44,3
«Хадым»	Би-Хем	344	152	44,1
«Совет Россия»	Танды	390	170	43,6
«Революцияның чалбыжы»	Танды	442	192	43,4
Жданов аттыг	Улуг-Хем	129	56	43,4
Сталин аттыг	Бай-Тайга	90	39	43,3
«Алда-Мадыр»	Сүт-Хөл	89	38	42,7
«Тилелге»	Бай-Тайга	80	34	42,5
«Хорук-Даг»	Чөөн-Хемчик	115	48	41,7
«Большевик»	Чөөн-Хемчик	180	75	41,6
«Октябрь 30 чылы»	Чөөн-Хемчик	181	75	41,4
«Найрал»	Бай-Тайга	255	105	41,1
«Тилелге»	Чаа-Хөл	59	24	40,8
«Тилелге»	Би-Хем	317	126	39,7
«Совет Тыва»	Каз-Хем	126	50	39,6
«Ишкин»	Сүт-Хөл	202	79	39,2
«Бурунгаар»	Чаа-Хөл	191	75</	

„Орустары чедип шыдавас бис, олар неделя санында улам-на бурунгаар бар чыдарлар-дыр“

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Поркта (Пенсильвания штатта) парлап турар «Газет энд Дейли» солун Дрю Парсонсуң чүүлүн парлаан, АКШ болза, «октаргайже адеричилер салып үндүрениң чарыжына «Совет Эвилелдинен хүн келген турум хожудан турар деп бодалы ол чүүлүгө ол чугаалаан. АКШ-ка адеричилериң чедимче чок салып үндүргүзүениң фактыларын Парсон бүтүрдилгелер кылдыр көргүскөн.

«Бижилер болза «Авангард» боза алын черден көдүрүп шыдаваан деп чүвени дыннап чаңчыгып турар болган «ийги чаданың кымышкыны болзаан» болган чаз 20 диймолуг адеричи Атлантика океаның дүвүнчө дүжө берген дээриниң дугайында чаңгыс хепсе куттурган медегелче олар барык киченгей салбайн турарлар деп Парсон бижээн.

Бичаарга «Авангард-биле» болган сөөлү чедимче чок чорук Совет Эвилел-биле иракта-ла чедимшик чок чарышка эртем талазы-биле АКШ-тын таварышканы чедимче чок чоруктарнык эң-не доразы ол болган.

Шериг-далай флорунун эртем ашылдакчыларының агаарже салып үндүрени орадашканы алдын-биле чайырлаан улуг өвөс «ай» яныз-бүрү херекселдер-биле додур тырыттыгдан чүве болган, ыччанган олар ол приборлар остаргай делегеминиң эң чугула чажыт чүүлдерин дындадык боор деп илетен турганнар. Орустар үш улуг адеричилерин, барзын артында ыттыг кылдыр, а сөөлүгүн эбулуг ужу-гу чорур луборатория кылдыр салып үндүргөш, остаргай делегеминиң дугайында хөй-хөй медалдарын алганнар...

Эртем неделяе океанче дүжө берген 20 диймолуг борбак шар болза, делегейниң геофизика чымын программаның абуугар көрдүгөн адеричилерин приборлары-биле бүрүн чеспелеттинген сөөлүгү адеричилеринк бирээни болган, шериг-далай лабораториязы оларын остаргай делегеминче салып үндүрениге белен турган. Ам база бир адеричини кылып турар, ыччазы-даа ол октябрга чедир белен өвөс болур.

Остаргай техникамының талазы-биле АКШ-ты хөй айлар шагдыз мурнай берген орустар ам хөй-хөй айлар улам-на бурунгаардыкымаан, боудун артык абуугу улагаттырып турар...

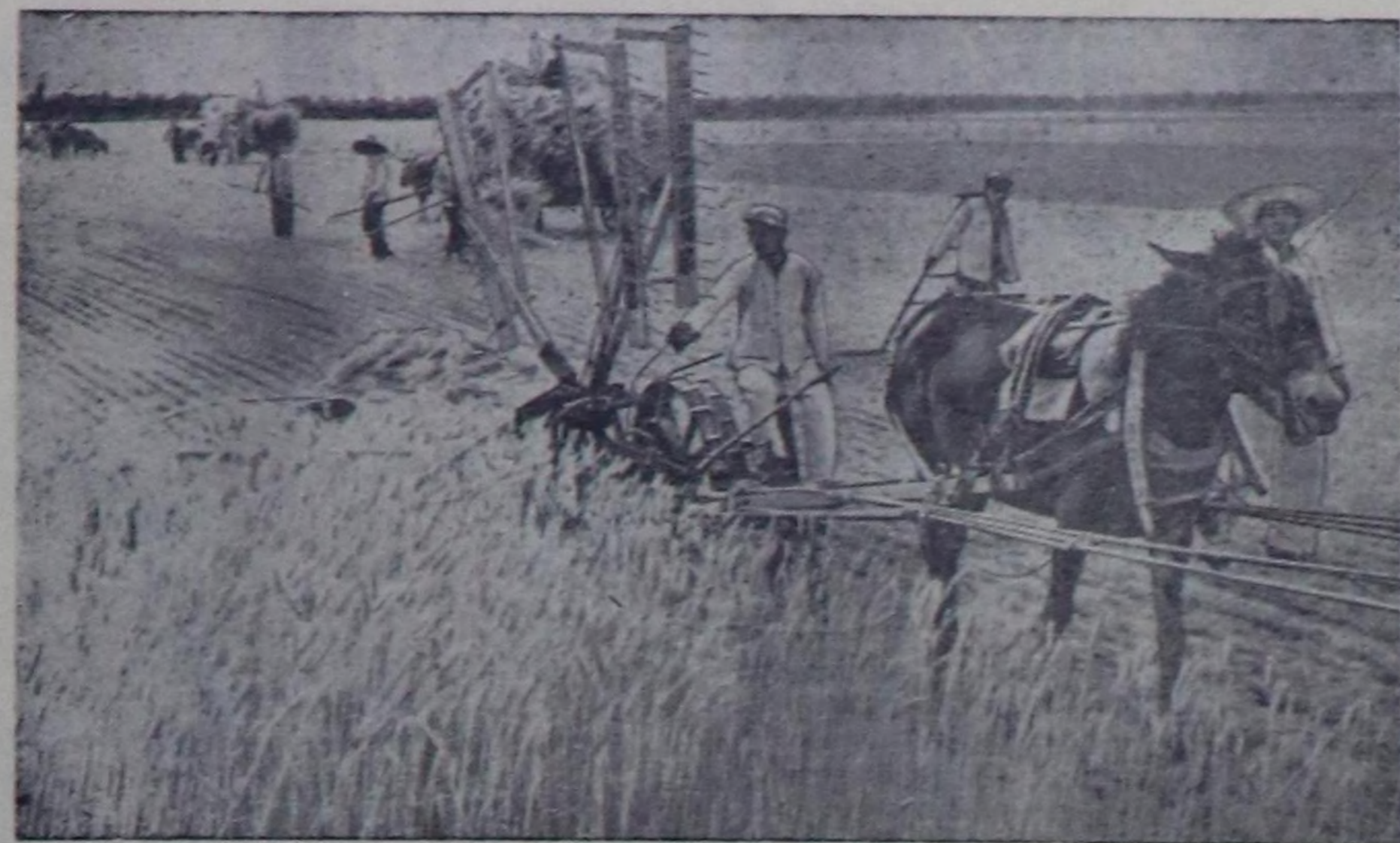
Дошчузу-биле чугаалаарга, орустарны чедип шыдавас бис, олар неделя санында улам-на бурунгаар-дап бар чыдарлар. «Авангард-биле» болган сөөлү чедимче чок чорук-чуртла эң-не аар үнелик чидирит ол тур.

ЭРТЕМ ТЕМАЗЫНГА

Бүркө волкозчуларның индия-тавазы-биле өгөзсөн, кукурузаның бекик дүжүттөрүн алыры дөш бүгү уагусту шамчозыны улам улуг калбарышканын ап турар. Ол болза «ховуларнык дагытамыз» деп апап турарымык кукурузаның үнелик колхозчу тараачынар бекик үгүлөп көрүп турарының дугайын чугаалап турар. Оң-биле калы ажыл-херектин чедимшиктери ам кукурузанын шын ажаарыдан индия-биле хамаарышканы кижэ бүрүгү билип турар.

Мичаарга калык-бир үнүштү шын ажаары деп чөгүм чүл ол? Ол болза, ол эң-не чедимшиниң өөр болган хөгжүтүү мындй байдалдарында азда тургузар дээни ол. Үнүш бүрүгү онза байдалдары: чогуур санын чедимшиг бүдүмелдерин, өл-шымты, агаарын, чымын, чырыкты неген турар. Кукурузаның боудун негелделери база бар. Эртемге үндөмелеттинген, шын ажаалданы организмдарына оларын билери мырцай өргөжө чугула.

Бо култураның биология талазы-биле онза чүүлдериниң бирээни болза боудун амылдарының бүгү дүргүзүндө «дүжүтү тургузар» арталым болуп турар. Ону чү дөш билдирит? Чалып тараан үезинден өгөзсөн дүжүт ажаап алымыкыны аныкта чедир үнүш үзүктө чок өзүп база организмниң бүдүмелдерин чет-чир санын-биле мөөңөп ап турар. Эске бир байдалы өөренип көөрү база чугула. 50—60 хонук түргүчүзүр салбактар өзүп үнүш-же чедир баштайгы үе-чала үнүштүн өзөн өсүмү өзүдөш-биле, өргөнниң бүдүмелдерин (20—25

Кыдат Улус Республика. Рис ажаап алымыкыны.

ПОЛЬШАДА СУГ ХӨӨЛБЭЭНИНГ ТУДУУ

ВАРШАВА. (СЭТА). Польшада эң-не улуг дзон Гочалковице шөгүндө 32 дөрбелчин метр суг хөөлбээнин тулуу үстү Силезияның муруну талазында бооступ турар. Бедик 17 метр болгуп узун дурту үш километр чыгам платина Висла-нын суун оң үстү аткымында дуглапкан. Чаа суг хөөлбээниң районунда үш насос станциялары, арыглашкын станциязын, Силезиянык элээн хөй хоорайлары-биле суг хөөлбөн тудуштурп турар суг дамчылыгзының четкилин турган. Немей ийи насос станцияла-

ры болган эске-даа чугула туудур чокчуке үеде ашыгалга кирер. Силезиянык хоорайларын болган ажылчын суурларын суг-биле хандырарының айтырнын чаа суг хөөлбө барык бүрүнү-биле шиктирилээр, чүге дээрге, хөй-хөй он чылдарың дүргүзүндө суг анаа чедиппей келген. Суг хөөлбөн тутунунда үш насос станциялары, арыглашкын станциязын, Силезиянык элээн хөй хоорайлары-биле суг хөөлбөн тудуштурп турар суг дамчылыгзының четкилин турган. Немей ийи насос станцияла-

чаа суг хөөлбектериниң бирээндир. Браков военодостоудуа болган метр «Влодав далайын» тургузар талазы-биле бекеткек ажыл чоруп турар, ол дээрге, Варшава болган Бидгом военодостоуларының хөй-хөй хоорайларын суг-биле хандырарын экижидер арганы бээр. Польшаның псе-таавы үлетпүрүнү төвү—Лодзининиң элээн сөгү талазында база чаа суг хөөлбөн тудуштурар.

Канаданың иштик херээнге АКШ-тың холгаарлаашкыны

ОТТАВА. (СЭТА). Бызат Улус Республика-биле садгын хоруг-даар дугайында америк хообуну чыдак калкыш, «Форд» дээр америк компания КВР-же экспортка херезаар муң автомобильдерин бүдүрениге чыгыны күөсидир чоруту Канадада боудун салбырынга хоругдаан.

Чурттуң автомобиль үлетпүрүндө

ажыл чотамышының дыкэ өзүп турар мындыг үеде Канаданың иштик херектерин холгаарлаар дээр ол орадашкыны канала хөй-инитиниң калбак бүдүтериниң киледи болган уурланышының хайныктырган. «Форд» компаниянык ол хоругдаашкыныга канала ажылчын профвалделер болган парламент шиктирилди уурлангай. Моң-биле холбаштыр Канаданың

сай министри Флеминг «Канадада ашылдап турар кижилерге болган корпорацияларга канада, чүге канала хообулдуар күштүг болур» деп медегелээн. Боудун хообулдарын Канадага төгөр деп АКШ-тың орадашкыны министриның дугайында айтырды канада болган америк министрлериниң ам Канадада эртин турар чөвүлөс туралына көдүргөш.

Даллестин чугааларына холбаштыр

БОНИ. (СЭТА). «Ди вельт» содунун Вашингтонда корреспондентиз Герберт Борх АКШ-тың күрүне секретары Даллестин герман айтырды талазы-биле чугааларының дугайын дындаган, ол чугаалар болза чалгыс аай хамаарышкы Германиянык догуннаашкыныга АКШ-тың чыгырчыча бүдүтериниң сонургаа чөгүнуң дугайын бүгү-ле тодазы-биле көртүзүп турар.

Ол чугаалар болза, сенатор Айленниң айтырымыга харым кылдыр, америк сенаттың бекитпүнери-биле чарыгатымыаан бекитилгенге Даллес 1958 чылдың июль 6-да кылган деп корреспондент айткан.

Сенатор Айленге харымлазымын, Даллестин медегелэни болза: «Германияны НАТО-биле холбазыныга, барымын-европа өвилелин тургузар дугайында Брюссель керээзинге, төмүр даштык болган кандин европа каттыжымышыныга, европтога, ниити рынокка болган эске-даа ол азымык чүүлдерге оң киржилгезинге үндөмөлөш, кытап калтышкан Германия Барымын чүтүң чарылас көзө болган турары кончуг чүгүла деп бодалар мен».

«Мичанганш ону канцлер Аденауэр билип турар болган Барымын чүтүң өсө чурттары-биле Германия холбаштырарының ол быжы политиканың ол камгалат турар... деп бодалар мен деп Даллес ижеп чугаалаан. Германияны кытап калтыштыр чорутуу Германия Барымын чүк-биле холбаа чок, хамаарышпас чурт болу бээр өртек-биле салып алырып орадажыр болза мерген болган хынамчалык чорук кылдыр санапас ийи мен».

Даллес егерман чалгыс өптүн дугайында айтырды Россияга хамаарыштыр политиканың онза чүтү болуп турар болган ол чалгыс өпти чедип алыры кончуг үр төөгүлүг чорудууга чалгырткан» деп корреспондент бижээн.

Немеде чедимшиктерге өдөс суугун, азоттуг, фосфоруг болган калыңдыг дустарын ажаглар херек. Бир гектарга ниитиниң-биле 100—120 килограмм азоттуг, 50—60 килограмм фосфорну, 90—100 килограмм калийни ийи улаа төгөр ужурут. Бо чилес нормаларын үнүш дүжүтү биче хөрүннерин районнара таарыштыр айтып турар. Кукурузаны тарыларының мурунда төкөшн удобрениелериниң санын өөренип көөрүн база сүмөлөп турар. Кукурузанын болдуунда силос азы ногаан чөм кылдыр өстүрүп турар районнара азот тууду турар бүдүмелдер удобрениелерге болгаан турар ужурут, чүге дээрге ол үнүш организмниң өзлөн индия-негенин өөрениге дуузал турар. Уреиннериниң быжымыкыны кажан фосфоруг чедимшиг бекик деңгелди хандыртылганда эки чоруп турар. Хөрүннериниң кислоттуг чорутуу хөмчөөли база чугула ужурут дуузалыг болуп турар. Кукуруза кукурут чөгү таарышпас. Мичанганш мындй хөрүннерини чүгөй өң экижидери ол културанын өсүтүрениң агротехниктиг чугула аргаларының бирөөнү болуп турар. Төн куржагда делегертей-биле негтерөөн акымаар куу өнүгү, куржадурут, үнүш дүжүт чок хөрүннерде тарылгаларга академик Т. Д. Лисенконун методун абуугар организм-минералдыг чүгөй хоумактары-биле кылган немеде чедимшиктерин ажиткаарга эки түн-мелдерин берип турар. Кукуруза тарылгаларының хөрүн чедимши-биле амыл-херек ийи болуп турар. А өл-шым-биле кандыгы? Бо айтырды база биче өвөс чугула айтырды.

Гимнастика талазы-биле делегей чемпионоды

Совет гимнасчылар чаа улуг тилделелерин чедип алганнар. Июнь 8-те кезжэлтпей Москванык спорт Ордунга ССРЭ-нин күрүне гимназия ийи катап эткен. Бир дугаарында делегейниң тулган чемпиону Борис Шахлине алдар болдурган. Ол Киевтиң «Буревестник» инитилелиниң спортчузу. Оң соонда база катап делегейниң бирги черин чаалап алган совет командага алдар-жыткан.

Хүндүктелди ширээни эки чырыттыган. Оң кырында ССРЭ-нин Кызыл тугу бекик кийскен. Гимнастиканың Бүгү-делегей Федерацияны президентизи Шарль Тозин адыш часкаашкыныга үдеттирип алган делегейни тулган чемпиону метр «Влодав далайын» тургузар талазы-биле бекеткек ажыл чоруп турар, ол дээрге, Варшава болган Бидгом военодостоуларының хөй-хөй хоорайларын суг-биле хандырарын экижидер арганы бээр. Польшаның псе-таавы үлетпүрүнү төвү—Лодзининиң элээн сөгү талазында база чаа суг хөөлбөн тудуштурар.

Оң соонда командалар маргыладаларының тилдекчилерин шанаан. Алдын медалдары совет гимнасчыларга, мөңгүнерин япон спортчуларга, хүлер медалдарын Чехословакиянык гимнасчыларга тыксыкан.

Шыраак дзон он гимнасчылар ийи онда хөй хевирлиг маргыладаларының кайзымыга-даа (ыязылы күүселер болган шилеп алыр программаларына санарынык ниити түнү-биле) делегей чемпиону ат дээр маржар. Ийи тоста шилеп алыр программа абуугар маргылааа өгөлөн.

Июль 9-та делегей чемпионатында Чехословакиянык, Венгриянык, Болгариянык спортчулары чедимшикни болганнар. Шилеп алыр программаны дооскаш, хөй хевирлиг маргыладаларының санын үндүргениниң соонда маргыладаларының тилдекчи Чехословакиянык командазы (371, 855 санын) алган. Венгриянык командазы 365, 387, Болгариянык командазы 365, 53 саны алган.

Спорт Ордунга ол кезжэ дыкка хөй көрүчүлөр чыгып келген. ССРЭ-нин командазы кандык болур ирги деп айтырды хөй-хөй кижилерин дүвүредип турган. ССРЭ бирги черин өске командага бербейн барып шыдаар ирги бе? Совет спортчулар сула шимчээшкенини шилеп алыр программа абуугар эгелээнер. Оларнык күүселдиглери чараш, элгир, чик деп чүгө бо өстер-биле үнелеп болур. Олимпий оюнуларыны тулган чемпиону Лариса Латынина көрүчүлөр ийи алдыш часкаашкыны-биле уткуп турганнар. Сула шимчээшкенини эки күөсеткени дээр совет командалар Латынина часкаан 9,633 санын бекик үнелели алган.

ССРЭ-нин командазы бүзүредили-биле санарык чедип ап турган. Совет спортчулар сула шимчээшкени-нерге 47,631 саны, колдуктар ышка мергежилелер кылдырында 48,31 саны чедип алганнар.

Биз кырында мергежилелер кылары-биле болган даянып халымы-биле совет спортчулар шилеп алыр программаны дооскан. Ол хүнү дөрт хевирлиг маргыладазы доозулган. ССРЭ-нин командазының түнели 381,620 сан. ССРЭ-нин херээн гимнасчылар командазы—база катап делегей чемпиону. Оң соонда Румыниянык, КВР-нуң, Швейцариянык, Югославиянык спортчулары үнген-даа болза, ССРЭ-нин командазын кайзымы-даа амыл шыдавас деп чүве иле турган. Маргыладалар доозулбаанда-ла

Бирги черин болган делегейни тулган чемпиону ятты Лариса Латынина чаалап алган деп чүве иле турган. Хөй хевирлиг маргыладаларының кайзымы-даа ол кайгымчк эки күөсеткен болган 77,464 саны алган.

Хөй хевирлиг маргыладаларының амыл-агы хевирлеринге бирги чер дээр херээннерин маргыладазы ийи онда кезжэ болган. Ону көөрү-биле хөй санын көрүчүлөр спорт ордунга чыгып келгенер.

Гимнасчы херээннериниң колдуктар ышка көрүчүлери-биле маргыладалар эгелээн. Анаа беш совет спортчулар, ийи чехословак гимнасчылар болган Япониянык бир толдөлекчи киришкен. Бекик үнелели шилеп алыр программаларын күөсеткенини түнелинде, а ол ышкыш шилеп алыр программаны калтапаныны соонда Лариса Латынина ниитизи-биле 19,515 саны чедип алган.

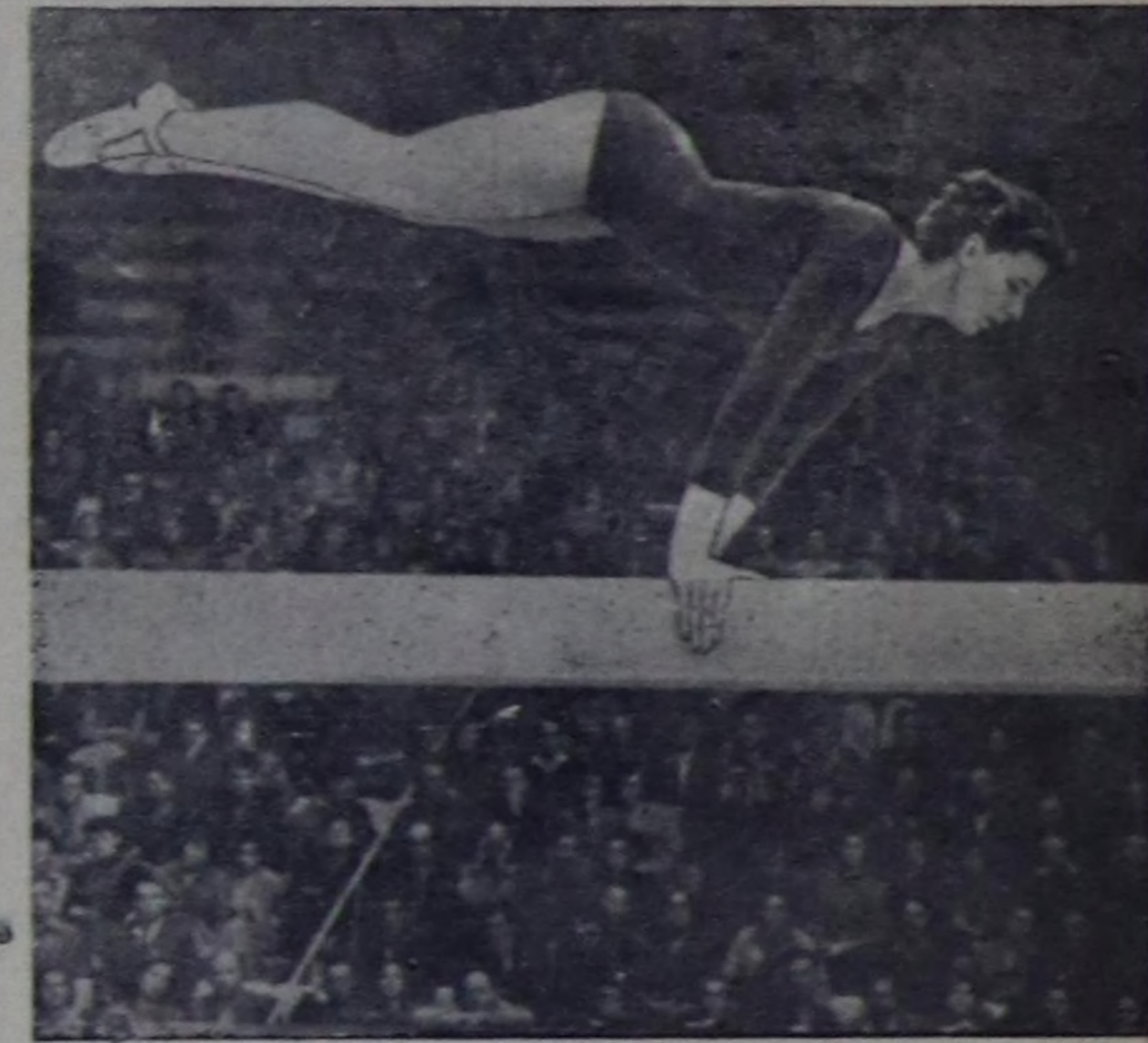
Ийги черде Полина Астахова (ССРЭ), үшкү черде Ева Босакова (Чехословакия).

Биз кырылары—гимнасчылардан бекик мергежиле, кышагай чорукту негээр берге хевирлерин бирээни. Гимнасчыларының ол шынарларын Кейко Такава (Япония), Тамара Манина (ССРЭ) болган Ева Босакова (Чехословакия) олар көрүскөн. Ева Босакова 9,766 сан алган бекик үнелелге четкен. Бирги черде Ева Босакова биле Тамара Манина олар үнгөн, ийи дээр алдын медалды алганнар. Көрүчүлөр оларга чорунуң камызыдан байыр чедирп турганнар.

Даянган халымырга алдын медалды совет гимнасчылар Лариса Латынина, Софья Муратова, Людмила Калининга болган Тамара Манина, Швейцариянык толдөлекчи Берит Нессон болган Румыниядан келген спортчу Елена Геореску олар демаскешкен.

Бирги чери Лариса Латынина (ССРЭ) чаалап алган. Фидал болган ниити соонда түнели 19,416 сан алган. Мөңгү медалды Людмила Калининга (ССРЭ), ийи хүлер медалдарын совет гимнасчылар Тамара Манинага болган Софья Муратова тыксыкан.

(СЭТА).

Чурукта: совет гимнасчы Софья Муратова.

КУКУРУЗАНЫНГ ЧАЖЫДЫ

хуу) кошкак шикээдин ап турары-биле тодагайдалгынын турар. Салбактар өзүп үнгөн соонда кукуруза дүргөн өзүп өгөзсөн болган дүжүтүң кол массаны тургузуп турар. Бир өвөс бир гектардан ногаан массаны дүжүдүн 300 центнерин алыр бис дээрин барымдалаар болза салбактар өзүп үнүше чедир дүжүттүн 75 хуузу, а артан 225 хуузу үнүш үезиниң ийги чартымында тургузтулары чугаажок.

Үнүштүн бо дүрүм абуугар өзүп көөрүдөр чорун билгенниң херэе чүд? Үнүш дүргөн өзүп база хөгжөтү тууду-на ол хөрүдүн чедимшиг бүдүмелдерин хөйүн амыл. Кукуруза тарылгалары ортумак дүжүттүг үезинде бир гектардан-на 150—160 килограмм азоттуг, 30—35 килограмм фосфорну, 110—115 килограмм калийни шикээдин ап турары илереттинген. Калыңды болган магний элээн өвөш негетти-нер. Ол санын дөртүң бир кире-ин салбактар өзүп үнүше чедир, а үнүштүн бири—дараакындагы үеде чарыгатымын турар.

Устуне чугаалаан чүүлден: чедимшиг бүдүмелдерге кукурузаның хергелелерин барымдалап оң тарылгаларын чедимшиктер херек деп мындй практиктиг түнел үнүп турар. Тарылга мурунда төн турар организмниң болган минералдыг удобрениелерин элээн хөй санын күтүп үнүш үезинде чедимшиг чогуур аян-шичиниз тургузуп турар. Мындй болза-даа удобрениелерин чангыс улаа төгери дүжүттүн тургузууларының эң харымсалгалы үезинде үнүштөрин чедимшиг бү-

дүмелдер-биле өй-шаанда база бүрүн хандырарың магалдыкыны турар. Мичанганш немеде чедимшиктерин эки болап кылган системаны организмнара өргөжөк чугула. Бир өвөс кукурузаның биология талазы-биле онзагай чүүлдерин барымдалаар болза немеде чедимшиктериниң эң-не таарымчалык хуусаалары мындыг деп апап болур: 1) одуругар араан арыгдан чуган соонда, кажан үнүш 4—5 бүрүлдерин аларганда; 2) салбактар өзүп үнериниң мурунда. Мичанганш абыткан хуусаалар бүгү ажыл-агыйларга бир дөмөй деп болаваз чөгүрүт. Мындй болза-даа чик, кошкак структуралыг хөрүдүнү колхозтарга элээн эки дүжүт алыр төлөдө ийи немеде чедимшиктериниң өргөжөк чугула. Бо чурум болза төн кара хөрүдүнү өвөс куржагаларың районнарың хөй кезинге хамаарыт.

Уреиннер бижарыны үезинде кукурузаны немей чедимшик оңза чугула деп чамык агрономнар санап турар. Шынавазы уреиннер хөй чедимшиг бүдүмелдерин мөөңөп ап турар-ла харын. Ийиды болза-даа кукурузаның боудун онзагай чүүлдери бар. Уреиннерде туудуну турар азоттуг 40 хире хуузу кажан олар хевирлеттинип тургустунуң турар үеде хөрүнүн үнүшче кырап, а артан 60 хуузу бүрүлдерин, борбактарын унарылдан болган унардал уреиннерге шилчип турар. Чангыс өсө-биле чугаалаарга азоттуг азоттуг үеде кезин үнүш мурунда-ла мөөңөп амыл турган болган ол ам бир организм өске организм ийи бир.

Кукурузаны каждашыкыга тураруштун үнүштөргө хамаарышканы турган үе база турган. Өй-тавында өөрениче болган хөгжүрүңгө ол хөй санын хөрүн шыгын неген турары сөөлдө көш илереттинген. Чангыс борбак ортумак үнүш боудун өзүп үнүш үезиниң ийиңиң 200 килограмм хире сүтүнү бусталдырып үндүрүп турары санаттырган. Бир гектарга колдуулду 30—40 муң үнүштөр өзүп үнүш турар; мичанганш кукурузаның бир гектар тарылгалары 6—8 муң кире төнө эл-шымты бусталдырып турар шыжажы.

Ийиды болза-даа кукуруза кезжэ-ажыл-агының өске културалары-биле деңгээр сүтүнү кыла камып чарыгалыг турар. Ол дугайын кукурузаның транспорттыг коэффициентин (бир грамм кургаг бүдүмел тургузарыга чарыгалыг турар сүтүнү саны) өске элээн хөй үнүштерден оранчөк өвөш болуп турарында беким шиктирилеп болур. Хөрүнүнүң өл-шымты үнүш-дүжүтү азы эки чедимшиктер хөрүн-нерге элээн камып чарыгатымын турар.

Кукурузаның сүтга хергелели хөрүн чедимшиге ышкыш база ол хире өсөрлөп турар. Эртем талазы-биле меделер абуугар алдыга, бир өвөс ийи, ийи, ийи болган алгуста агаарың температуразы 20—22 градуус турла өл-шымты саны 85—110 миллиметр хөмчөөлдерге чайгызын турар болза кукурузага эки байдалар болдунар. Кукурузаны оң уреинин алыры-биле өстүрүп турар районнара ийи дүжүтү ийги чартымында чашык чазы онза чугула.

Өл-шымты эки ажилгаларыга тарылгаларын ашылдап кылдырып бүгү системаны чыгырткан ту-

рар ужурут. Забехши сугтуу чашымынар соонда кукуруза плантациялары үр үе иштиңе ажылдаттын болзаыраттымын баар болушканын мырцай болдуруп болбас. Ийиды таварыгалыг дүжүт чөмчө болган суг хөөлбектелген хөрүн хөй санын сүтүн анаа-ла чидирип турар. Мичанганш чашкынаарың, ылангыча улуг чайгыш соонда тарылгалары онза доразан култивастаары өргөжөк чугула, ол болза хөрүнүң үндүрүлү, өл-шымты базыр, ховуларын бок үнүштерден хостаар арганы берип турар.

Одуругар аразынык болзаырадылгаларының санын баш бурган чорудары берге. Ол болза агаарың байдалында, тарылгаларың бодалында, кукурузаның үнүштериниң күчү-шымалында болган эске-даа байдалардан хамаарыт. Чүгө чангыс дөрт өсөтү чугаалап болур: бүгү үнүш үезиниң дүргүзүндө хөрүнүң үндүрүлү болган арыг байдалга тургузарыңе сагыш салбас ажилгаларга беким дүжүттү амыл деп көрдүрү берге.

Бир өвөс хөрүнүң өй-шаанда үндүрүлөп болза, дамылдарга агаар кирер чорук бергедер, өң түнелени чедимшиг бүдүмелдерин шикээдин алыры үрелеттинер, фотосинтезтиң — хүнүнү энергиянык дуузы-биле үглекселетгалары шикээдин алырың чорудууга коошкар. Мичанганш бистич тараа дүжүтү азы ногаан масса хевирлиг ажаап ап турарымык бекөстөр, үгүлөөлөр болган эске-даа нарын организмниг каттыжымыкыны үнүшче өвөш тургустунар.

Кукурузаның биология талазы-биле онзагай чүүлдери дүжүт ажаап алымыкының хуусааларын шын шилчип алырыңче онза

кычкенгей салырын ажаап турар. Төн районнарга бо култураның үнүш үези барык-ла үш айларга деңгээр. Дүжүттүн өй-не күштү өгөздөш сөөлү ай иштиңе болуп турар. Мичанганш үнүш үезиниң хуусаалы 5—6 хонук боюн уадырынык азы-бүрү аргалары гектар бүрүздүн элээн каш он-он дөлтөр ногаан массаны алырың байдалын тургузуп турар. Оң-биле калы кукуруза соока кончуг дүргөн азымычалың улаза чогуур. Агаар-бойдуштун тодагай байдаларын, ажил-агының аргаларын кычкенгейлик анализтер турган, дүжүт ажаап алымыкыны дүргөн чорудары мырцай өргөжөк чугула.

Кукуруза болза эске-даа културалыг үнүштөр ийишк азы-бүрү аарыгаларга белен азымыч болган оң чүтүн-базын хоралакчылары дөрт бар. Илангыч проволочниктер болган швед сөөк кукуруза тарылгаларына улуг кымылыны тургузуп турар. Ол хоралакчылар-биле демсөөл чорудар талазы-биле тодагай ашылдан кылган инструкция колхозтарга бар. Тарылгалары дүргөн болзаырадып амылдар арганы бээр өргөжөк чугула килдиктерин, механизмиңиң кымылыры кезеде белен турар дугайында сагыш салыры чугула.

Бис кукуруза тарылгаларын ажаарың чүгө кол-көз айттырылганга доктадымыс. Ажыл-агың бүрүттөгү боудун онзагай берге чүтүңге тытпалы келип болур. Колхозчулар «ховуларнык дагытамыз» кукурузаның чажыды эки билген тууду-на ол бергелерин ажил өрттери чик болур.

С. АНДРЕЕНКО, биология эртемнериниң кандидаты.

Редакцияның адреси: Бизыл, Шетиникин күтүмчүзү, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторунуң 3—62, редакторунуң орадашкынымын, иштик информация кылдының 3—88, харымсалгалык секретарынык, култура болган амылдар кылдының 4—98, партайжа амылдар, пропаганда, үлетпүр болган транспорт, көдө ажыл-агый кылдының 3—68, чалга кылдының база бухгалтериянык 3—65.